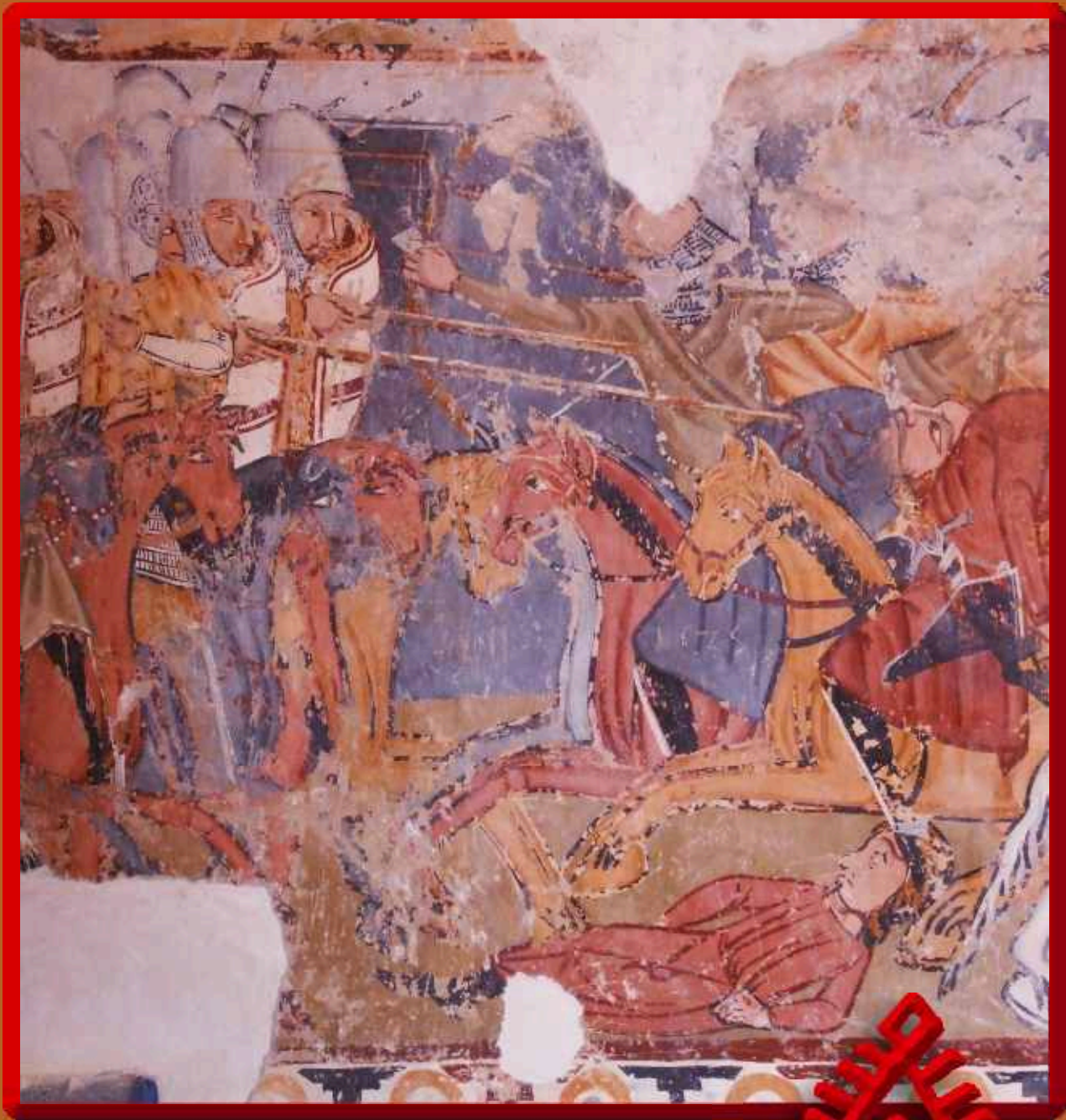
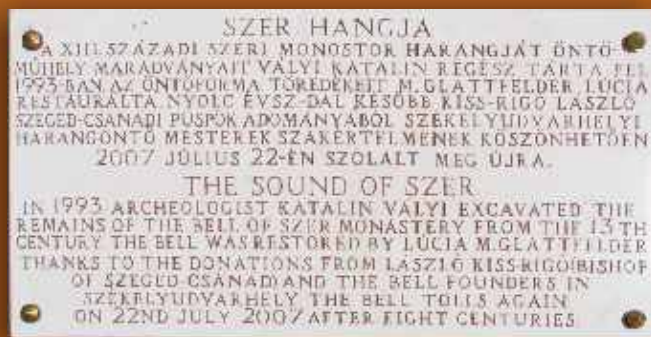

TÖRTÉNELEM – NÉPÉLET – NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

I. évfolyam (2007) 3. szám

Ópusztaszeri harangszentelés székelyföldi résztvevőkkel

A nándorfehérvári győzelem 551. évfordulója alkalmával, 2007. július 22-én Ópusztaszeren, az egykori Szer monostorának romjai között ünnepélyes szentmisére került sor. A vasárnap délelőtti szentmisének, amelyet dr. Beer Miklós püspök celebrált, székelyföldi résztvevői is voltak, akik az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Kht. igazgatója, Horváth Gábor meghívására érkeztek a helyszínre. A székelyföldi vendégek jelenléte nem volt véletlen. A szentmise után került sor az emlékpark új harangjának felszentelésére, amelyet Lázár Imre székelyudvarhelyi vállalkozó műhelyében öntöttek újra. (Lásd ifj. Lázár Imre felvételeit.) Az ünnepségen a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont munkatársai is jelen voltak. A Magyarok Nagyasszonya tiszteletére felszentelt szeri harang öntőformájának cserépdarabjait a park területén lévő monostor romjai között Vályi Katalin régész találta meg 1993-ban. Az öntőformát az MTA Régészeti Intézetében M. Glattfelder Lúcia restaurálta. Ezt követően Máté István szobrászművész és Makk József kohómérnök 1997 nyarán újraöntötték Szer monostorának egykori féltonnás bronzharangját, de „nem sikerült hangot varázsolni belé”. Ezért döntött a park jelenlegi vezetősége az újraöntés mellett. Ebben nagy szerepe volt dr. Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspöknek, aki felismervén az ügy jelentőségét, támogatta a kezdeményezőket. Azóta a harang minden délben hirdeti a nándorfehérvári győzelmet, illetve a székely öntők mesterségbeli tudását.

Mihály János

Milyen nyelven beszélnek a székelyek?

Az 1970-es évek elején történt Magyarország egyik vidéki egyetemén, szóbeli vizsgán, hogy a történelem és földrajz szakra felvételiző diákoknak szegezték a kérdést: milyen nyelven beszélnek a székelyek? És ma már szinte hihetetlennek tűnő dolog történt: egyetlen egy sem tudott közülük helyesen válaszolni. Érdekes véletlen, hogy kevéssel korábban Kolozsváron, a történelem szak román hallgatóinak tette fel ugyanezt a kérdést a könyörtelen szigoráról nevezetes David Prodan professzor, tökéletesen azonos eredménnyel.

Mára persze a helyzet változott. A magyar diák immár tankönyveiből, no meg a megélelénkült Erdély-turizmusnak köszönhetően tudhat többet, míg román kollégája számára a napi politika forrataga tette időszérűvé a „székelykérdést”. Valamikor e kérdésekre adandó válaszok természetes módon egyszerűek voltak, mondhatni az élet adta őket. Akkor még tutajokba ácsolva Szegedig úszott a Maroson a Hargita, meg a Görgényi-havasok fája, királyaink korában pedig bárki tudta, aki szikrával tovább látott faluja határánál, hogy az ország keleti gyepűit a székelyek vigyázzák. De túl ezen, kísérniük kellett őfelségét, illetve személyeseit valamennyi hadjáratban: ha keletre ment a király, az egész hadviselésre képes székelység, teljes fegyverzetben indult vele. Fel is rótták II. Ulászló királynak, midőn jogaikat sértve érezték: „midőn Magyarország szent királyai felkértek bennünket, az ország ortalma érdekében minden egyes hadjáratukban és hadrakelésükben részt vettünk és elődeink vére bőven folyt a különböző országokban, úgymint Moldvában, Havasalföldön, Szerbiában, Törökországban, Bulgáriában, és sok patak áradt vérünk-től, tagjainkból és csontjainkból pedig halmokat emeltek.”

De, visszatérve a korábbi kérdéshez, tényleg: milyen nyelven beszélnek, milyen nyelven éreznek a székelyek? Vajon mit takar a régi írásokban olvasható „Nemes Székely Nemzet” fogalom? Netán egy másik nemzetiség Erdély földjén, más, mint a magyar, még ha magyarul beszél is – mint ahogyan angolul szólnak az írek, walesiek, spanyolul a mexikóiak, és így tovább? Nem, a székely sohasem tekintette magát a magyarságon kívül valónak. Csakhogy a középkorban a nemzet fogalma mást jelentett, mint manapság: nem etnikai, hanem rendi tartalma volt, ami nem kevés félreértésre ad okot a ma embere számára. Más volt a lojalitások sorrendje is: az emberek elsősorban vallásuk, aztán valamely hűbérúrhoz kötődő alárendeltségi viszonyuk, a rendi tagolódásban elfoglalt helyük, valamely koronához, koronás főhöz való tartozásuk függvényében határozták meg önmagukat, és csak sokadik szinten, valahol a sor végén következett az etnikai összetevő: magyar, horvát, cseh vagy lengyel...

Mindennek tudatában bizton állíthatjuk: a székelyek magyarságához nem fér kétség, ameddig csak a történelem kereke viszapörgethető. Nem kell a magyar kultúrát művi úton megfosztani Baróti Szabó Dávidtól, Kriza Jánostól, Körösi Csoma Sándortól, Benedek Elektől, Tamási Árontól vagy Puskás Tivadartól. Ha pedig magyar mivoltát kérdés alá vonják, meg lehet, azt vágja szemünkbe a székely, hogy „székely szülte a magyart” (szokta ezt cifrában is mondani). És lehet, a kritika szűrőjén megméretett források tanúsága szerint ebben nincs igaza, de történelemmé ércesedett mítoszai, legendái (a szittya–hun–székely leszármazás hagyománya), évszázadok hosszú során át szilárdan lelkéhez nőtt „virtuális múltja” jegyében: igen.

Csengjen hát szépen a Székelyföldön öntött harang hangja, mely mint egykor a tutajokban úsztatott óriási fenyőfák, megérkezett a magyar összetartozás szimbólumává lett Ópusztaszerre. Hirdesse azt a természetszerű összetartozást, melyet megpróbálnak olykor az idők, de valahol mélyen mindig őriznek a lelkek, és őrzik a lelkekben visszhangzó harangok.

[2007. júl. 22-én, az ópusztaszeri harangszentelés alkalmával elhangzott beszéd]

Hermann Gusztáv Mihály

ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népélet. Néphagyomány.
I. évfolyam (2007) 3. szám

Tárgyi örökségünk

4 Mihály János: A homoródkarácsonyfalvi unitárius templom középkori falképei és egyéb régiségei

Népi kultúra

6 Salló Szilárd: A szépasszony hiedelemköre Gyimesfelsőlokon

7 Szécsi Antal: Hagyományok és népszokások Vargyason

8 Boda Csilla: A kosárfonás története Siménfalván

10 Tifán Magdolna: *Édesanyám akkor kezdett siratni...*

A katonáskodás emlékei Székelyvárságon

12 P. Buzogány Árpád: Hetven év és negyven könyv

13 Hajdani ízek Székelyföldről

História

14 dr. Vofkori László: Székelyudvarhely társadalmi-gazdasági eseményei a városi közgyűlések tükrében (1872)

16 Gidó Csaba: Székelyudvarhely harmadik hetilapja, a 130 éves *Udvarhelyi Híradó*

18 Nyárádi Zsolt – Sófalvi András: Elpusztult középkori falvak Udvarhelyszéken

Életutak

21 Zepczaner Jenő: Feleki Miklós, egy elfeledett díszpolgár

Közgyűjteményeink

22 P. Buzogány Árpád: Korond múzeumházáról

Megkérdeztük

24 „A köztudatban az a felfogás volt elterjedve, hogy a Székelyföld nem kedvezett a városok fejlődésének”

Novák Károly István beszélgetése Pál Judit történésszel

Forrásközelben

26 Oláh Sándor: „...a régi szokás szerint ki menván a Falu...”

Székely fonó

28 [Mihály János]: Tiboldi István adomái

Lábjegyzet

29 Róth András Lajos: „... szülőföldünkön lehet és érdemes jövőt teremteni”

Évfordulóink

30 P. Buzogány Árpád: Évfordulóink. 2007. október–december

A címlapon: a homoródkarácsonyfalvi templom belső falát díszítő falképre – a Szent László legenda csatát ábrázoló jelenetében, a zárt rendben támadó magyar lovagok, és az őket megfeszített íjaikkal szembe támadó kun harcosok között lévő felületre – karcolt rovásírás. Lásd cikkünket a 4. oldalon.

ÖRÖKSÉGÜNK : Történelem. Népélet. Néphagyomány.
I. évfolyam (2007) 3. szám

Megjelenik negyedévente

Kiadja a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont

Igazgató: dr. Hermann Gusztáv Mihály

Főszerkesztő: Kolumbán Zsuzsánna

Szerkesztőbizottság: dr. Hermann Gusztáv Mihály, Mihály János, Miklós Zoltán, P. Buzogány Árpád.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918 december 1 utca, 9. sz., II. emelet.

Tel.: 0266-214440 (7–15 óra között), fax: 0266-214441

e-mail: oroksegunk@hereditas.ro

Műszaki és grafikai szerkesztés: Corvette Kft., Székelyudvarhely

Nyomdai munkálatok: Infopress Rt., Székelyudvarhely

Megjelenik a Hargita Megyei Tanács támogatásával.

A homoródkarácsonyfalvi unitárius templom középkori falképei és egyéb régiségei

A templomról

Homoródkarácsonyfalva középkori temploma a falun áthaladó 132-es megyei úttól keletre, egy kiemelkedő dombon áll. A hármastérfűzésű, védőfallal körülvett, keletelt templom hajója és félköríves szentélye a művészettörténeti szakirodalom szerint a XIII. század második felében épült. Maga a parókia és János nevű papja néhány évtizeddel később, 1333-ban (*villa Karachni*), illetve 1334-ben (*villa Karasun*) a pápai tizedjegyzékben szerepel először. Az Árpád-kori, kettős tagolású templom jelentős bővítésére nem volt szükség a középkorban. Ennek ellenére „a késő gótika nagy építő lendülete” nem kerülte el a templomot. A XV. század végén a karácsonyfalviak a templom nyugati homlokzatára tornyot építettek. A hajót támpillérekkel erősítették meg, s gótikus boltozattal fedték le. A torony befejezésének idejét az akkor készült, Agnus Dei domborművel díszített ajtókeret szemöldökkövébe vésett 1496-os évszám rögzíti. Az építkezések során a torony második szintjén lévő északi lőrésablak béléletébe egy rovásírásos követ falaztak be. Ez a hengertagos faragvány valószínűleg a XIII. század végi építésből való. A két sorba vésett rovásírásos szöveg, amely a XIV–XV. században kerülhetett rá, helyes olvasata a mai napig nem tisztázott...

A templom két régi harangja közül az 1517-es (korábbi helytelen olvasata 1117) évszámmal datált nagyharang valószínű-

leg a gótikus építkezések végét jelzi. A másikat 1545-ben öntették; felirata a következő volt: JESUS NAZARENUS REX JUDEORUM. A hajó délkeleti falsarkánál álló támpilléren lévő 1646-os évszám egy nagyobb méretű renoválásra utalhat. Valószínűleg ekkor épült a védőfal (cinterem) is.

A templom festett kazettás mennyezete a XVIII. század első felében ké-

szült (az értékes emléket jelenleg a szovátai Mihály Ferenc restaurálja). A szentélyt a hajótól elválasztó diadalívén, egy kör alakú stukkókeretben a „DICSŐSÉG ISTENNEK. NÉK ÜNK EGY ISTENÜNK VAGYON AMAZ ATYA KITŐL MINDENK ÉS URUNK EGYSÉGES JÉZUS KRISZTUS KI ÁLTAL MINDENK : DE EZEN TUDOMÁNY NINCSEN MINDENEK BEN : / KOR VIII Vs. 6.” bibliai idézet, valamint egy újabb felújításra utaló „RENOVATUM ANNO 1790.” felirat olvasható. 1804–1806 között megmagasították a tornyot, 1855-ben az északi falba nagyméretű új ablakot vágtak. A karzatfeljárót, amely a déli hajófalhoz tapad, az 1930-as években alakították ki. Ezzel a templom elnyerte mai arculatát.

A falképekről

A templom külső falait díszítő falképeket Orbán Balázs említi először („Kívül a leomladozó vakolat alól régi fresco festvények nyomai tünedeznek elő.”). A belső kifestésre utaló első nyomokat 1964-ben, a villamos áram bevezetésekor, valamint az 1973. évi templomjavítás idején, Lakatos Gyula helybéli lelkész figyelte meg, felhívta rá a szakemberek figyelmét is. Az első szondát azonban csak 1998-ban nyitották a szakemberek, az *Erdélyi falképek és festett faberendezések* című

Részlet a Szent László legendából (fent)

Az Agnus Dei domborművel díszített ajtókeret a szemöldökkövébe vésett 1496-os évszámmal (lent) Mihály János felvételei

felmérő program keretében. 2005-ben kiderült, hogy „a szentély teljes felülete is festett és a hajó északi falán több különböző kéztől és korból származó képszalag található”. A falképek feltárása 2006 áprilisában kezdődött el; a kutató és konzerváló munka 2007 nyarán folytatódott. A feltárást a Székesfehérváron élő Lángi József restaurátor végezte, a Homoródkarácsonyfalváért Alapítvány anyagi támogatásával.

Az eddig feltárt falképek a XIV. század első felében (Jézus születésének jelenete), a XIV. század második felében (Szent László-legenda, amely 11,6 m hosszúságban és 2 m szélességben az 1068. évi kerlési csatát ábrázolja) készültek. Az utolsó falképek (Háromkirályok hódolata; a Szent Ilona császárnőt ábrázoló freskó) festésére – Lángi József szerint – „az 1496-ban történt toronyépítés idején kerülhetett sor.” A *Háromkirályok hódolata* kép különleges, nemcsak azért, mert mindhárom király térdel a gyermek Jézust ölében tartó Szűz Mária előtt, hanem mert a képmező jobb felső sarkában egy sárga színű drapérián, melyet két angyal tart, Krisztus szent arca látható (Veronika kendője). Ez az ábrázolási mód egyedülálló a történeti Magyarországon.

„HIC FUIT...” bekarcolás 1599-ből

A homoródkarácsonyfalvi templom falképein, mint az más falképek esetében is megfigyelhető, utólag bekarcolt feliratokkal is találkozunk. A minusculával vagy maiusculával írt feliratok nagy része az északi falon, a jelenlegi padlószinttől 131 cm-re lévő Háromkirályok hódolatát ábrázoló falkép alsó részén található. A Szent László-legenda kezdő jelenetein is van néhány bekarcolás. A nehezen olvasható bekarcolások közül kiemelkedik az a felirat, amely a Háromkirályok hódolata jelenetben megfestett, a gyermek Jézust ölében tartó Szűz Mária előtt térdeplő király „háta mögött” látható. Olvasata: „HIC FVIT / BASILIVS MAXAY fel AITAJ / A. D. 1599.”, azaz „Itt voltam / Felajtai Maksai Balázs /

Krisztus szent arca a Háromkirályok hódolata képen (fent)

A „HIC FUIT...” bekarcolás 1599-ből (lent)

Mihály János felvételei

1599-ben.” A felirat szerzőjének kilétéről, aki – mint írja – a sepsiszéki Felajtáról (a későbbi Középajtáról) származott, egyelőre semmi közelebbit nem tudunk. Hasonló családnevet viselt a szomszéd falu, Homoródmás prédikátora, *Maxai Tamás*, akit egy 1620. dec. 6-án kelt birtokátruházási levél említ. Felírta nevét a falképre Stephanus Baczo is, akinek

személye alighanem a korabeli peresiratokban gyakran szereplő almási Baczó István déákkal azonos (SzOkI. Ús. II. 228–230, 286–287, 297, 343.).

Az évszámmal jelölt karcolt feliratok közül 1625–1630 körül keletkeztek a legutolsók. Ebből arra következtethetünk, hogy a XVII. század első harmadában még szabadon voltak a falképek Lemeszelésük – Lángi József véleménye szerint –, az 1640-es évekre tehető nagyobb léptékű felújítás” alkalmával történhetett.

Rovásírásos emlékek

A 2006. évi restaurálási munkálatok során a falképen újabb rovásjelek bukkantak elő. Ezeket a helyszínen Ráduly János is tanulmányozta. A felirat, amely a kartzaton keresztül közelíthető meg, a Szent László-legenda csatát ábrázoló jelenetben, a zárt rendben támadó magyar lovagok, és az őket megfeszített íjaikkal szembe támadó kun harcosok között lévő felületen van bekarcolva. Az öt betűből álló

rovásírás megfejtése (jobbról balra olvasva) Ráduly szerint „TATAR”, azaz mai olvasatban TATÁR. A rováslemléket a tőle 22 cm-re jobbra látható, lándzsával átdöfött, lehanyatló kun harcos „kaftánjába” karcolt 1625-ös évszám keltezi.

2007 nyarán a falképet magam is megsemmeltem és fényképfelvételeket készítettem róla (itt mondok köszönetet Benedek Mihály lelkésznek és családjának önzetlen segítségükért, valamint Béla Gábor József gondnoknak a szakszerű kalauzolásért). Látogatásaim alkalmával a *Háromkirályok hódolata* jelenetben, a Szűz Mária ölében ülő gyermek Jézusnak ajándékát átnyújtó király vörös köpenyén látható *Fidem...* kezdetű latin szövegben és alább, más kézzel írva, „rovásjelekre” emlékeztető betűket figyeltem meg. A szakemberek feladata lenne, hogy a nehezen olvasható bekarcolást tanulmányozva eldöntsék: itt egy újabb, immár sorban a harmadik homoródkarácsonyfalvi rováslemlékről van-e szó, vagy valami egészen másról.

Mihály János

Dávid László, Oláh Sándor, Veres Péter: *Homoródkarácsonyfalva*. Székelyudvarhely, 1999. 16–24.

Horváth Zoltán György: *Székelyföldi freskók a teljesség igényével*. Bp., 2002. 49.

Lángi József: *A homoródkarácsonyfalvi unitárius templom rövid építéstörténete és középkori falképeinek leírása*. (Kézirat a szerző tulajdonában.)

Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. Pest, 1868. I. 183–184.

Ráduly János: *Homoródkarácsonyfalva második rováslemléke*. Kulturális Figyelő, V (2006) 4. sz.

A szépasszony hiedelmköre Gyimesfelsőlokon

Gyimesfelsőlokon az egyik leggyakoribb és ugyanakkor leggazdagabb hiedelem-együttes a szépasszonyokkal kapcsolatos. A szépasszony hiedelemalakja az erdélyi tündér-hiedelemkör alámerült változatának is tekinthető. Pócs Éva jegyzi meg, hogy a szépasszony közbeeső fázisnak minősíthető a tündérek „boszorkányosodási” folyamatában. Az elnevezés is névtabunak tekinthető, akárcsak a román vonatkozású iele hiedelemlemlények esetében.

A szépasszony tevékenységi köre

A szépasszonyok kapcsán legtöbb esetben a lovak sörényének összehogozását, az emberek megtáncoltatását, illetve álmukban való nyomását említik a felsőlokiak.

Pócs Éva megállapítja, hogy míg a boszorkányokkal elsősorban a tehén és tejének való ártást, addig a szépasszonyokkal főként a lovaknak való ártást asszociálják, valamint az emberek elragadását, elvezetését, mulatságukba csábítását. De vegyük sorba az említett helyzeteket és nézzük meg, hogy a néprajzi gyűjtések folyamán milyen formában találkozhatunk velük.

A szépasszony által ágyban való nyomasztás lehetséges okaként az egyik adatközlő, Gercuj Margit a szitkozódást, káromkodást nevezi meg. Véleménye szerint azokat érheti a szépasszonynak effajta rontása, akik napközben nem viselkednek a közönség erkölcsének megfelelően. Nyomás esetén a szépasszonytól való megszabadulásra két lehetőség van: az egyik akkor valósulhat meg, hogyha az áldozat nyelvvel keresztet vet, esetleg fel tudja emelni a kezeit, hogy azokkal keresztet vessen. Mindkét védekezési mód a keresztény hitet veszi alapul, a szépasszony úgy jelenik meg, mint a gonosz princípiuma, ennek legyőzéséért fordul az áldozat Istenhez.

A szépasszonynak mint ártó lénynek a távoltartása egy teljesíthetetlen feladat adásával is történhet. Ennek megfelelően, szépasszonyok rontása esetén egy orsót kell felszúrni az istálló egyik gerendájába, arra pedig gyapjút kell helyezni. Ezt annak érdekében teszik az emberek, hogy a szépasszonyok az istállóba behatolva ne a ló vagy más jószág megrontásával, hajának befonásával stb. foglalkozzanak, hanem – elvonva a szépasszony figyelmét az állatokról – a fonással tevékenykedjenek.

Aszépasszony megjelenési alakja

A szépasszony egyik lehetséges megjelenési formája egy állat – egyes esetekben fekete macska – képében való jelentkezés.

Gyimesfelsőloki hiedelemgyűjtésem során erre egyetlen példát találtam. Bilibók Anna egy édesapjával megtörtént esetet beszélt el. Érdekes módon az adatközlő elhatárolta magát ennek a hiedelemnek az igazságértékétől, egyfajta racionális magyarázatot adva az éjszaka való nyomasztás jelenségére. Annak okaként a teli gyomorral való lefekvést és az éjszakai rémálmot

nevezte meg. Személyes példát is említett, egy apjához kötődő történetet, amellyel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy az valóban úgy történt. Apja, a havason tartózkodva, az úgynevezett *kalibában* töltötte az éjszakát. Álmából felriadva arra lett figyelmes, hogy valami a mellkasára nehezedett. Az volt az érzése, hogy meg fog fulladni. Aztán egy pillanatra rá már azt vette észre, hogy egy fekete macska suhant ki az ajtóres alatt.

Adatközlőnk nem talált racionális magyarázatot az elmondottakra, feltételezte, hogy esetleg álm is lehetett az egész. Az esetet vizsgálva megfigyelhető, hogy Bilibók Anna nem érzi magáénak ezt a hiedelmet, de ugyanakkor valamilyen mértékben mégis befolyása alatt áll.

A fentebbi történet kapcsán adatközlőnk azt is megemlítette, hogy a nyomó szellemet bal kézzel meg lehet fogni. Erre vonatkozóan Ambrus Anna egy olyan esetet mesélt el, amikor az áldozat felismerte a rontó felet és megragadta azt. A rontó személyében egy szomszédját fedezte fel, akivel másnap össze is találkozott. Az illető tekintetéből harag sugárzott, amely abból fakadhatott, hogy ő felismerte az éjszaka a rontani akarót.

Ez a példa a szépasszonyokban való hiedelem egy másik oldalát hangsúlyozza. Az előbbi esetben a szépasszony nyomó

szellemként jelent meg, itt viszont az emberi világhoz kapcsolódik, egy létező fizikai személy alakjában testesül meg. E példán keresztül láthatjuk, hogy a gyimesiek gondolkodásában a hiedelemlemlények gyakran valós személyekkel mosódnak össze, a hiedelmek világa és az emberi világ közt átjárhatóságok vannak. Ebből a szempontból vizsgálva a dolgokat, elképzelhető tehát az is, hogy szépasszonyként egy létező személyt nevezzenek meg.

A szépasszonyok mint a szerelmi rontások okozói

A felsőlokiak a szépasszonyokat gyakran a szerelmi rontások kapcsán említik. Az egyik adatközlő elmondása szerint a szépasszonyok *elhűdítik* a férfiakat. Ez abban áll, hogy egy lánynak tetszik egy fiú, viszont azt valamilyen oknál fogva nem kaphatja meg, ezért mágiához folyamodik, rontást követ el. Annak sikeressége esetén a fiú állandóan az illető lányt fogja keresni.

Baliga Anna egy fiatalkorához kötődő történetet mesélt el, amely a szépasszonyok által okozott rontás lehetőségét villantja fel. Ez a történet arra hívja fel a figyelmet, hogy szépasszony rontása érheti azokat a férfiakat, akik szerelmi bánatban szenvednek. A felidézett történet szerelemben csalódott szereplőjét a szépasszonyok egészen a fűzfák tetejéig emelték fel, közben fényességet látott, amelyben megjelent a szeretett lány arcképe.

A szépasszonyok az emberek megtréfálásában is részt vehettek. Erre két kisebb történet alapján következtettünk. Az egyik esetben a szépasszonyok a mezőn az adatközlő kendőjét ragadták el, majd azt – megmagyarázhatatlan módon – az *áldozat* háza mellé helyezték. A második, Ambrus Anna által elbeszélte történet egy ágyban fekvő beteg asszonyt említ, akit meglátogattak a szépasszonyok. Túrót vittek neki ajándékba és azt berakták a párnája alá, reggelre azonban az összes túró trágyává változott. Mindkét történetben a szépasszonyok szeszélyessége tükröződik, továbbá az az „igény”, hogy megtréflálják az embereket, esetleg csúfot üzzenek belőlük.

A szépasszony hiedelmköre kapcsán néprajzi gyűjtésünk alapján megjegyezhetjük, hogy a hagyományos paraszti világ átalakulása ellenére e hiedelmek használatban levő, funkcionális hiedelmek, amelyek még napjainkban is befolyásolják a helyiek mentalitását, világlképét.

Salló Szilárd

Magyar Zoltán: *A csángók mondavilága*. Bp., 2003.
Pócs Éva: Átok, rontás, divináció: boszorkányság a vallás és mágia határán. In: Pócs Éva (szerk.): *Két csíki falu néphite a századvégen*. Budapest, 2001. 419–459.

Boszorkányok
Hans Baldung Grien metszete

Hagyományok és népszokások Vargyason

Vargyas, Erdővidék nagy községe a mai Kovászna megye északnyugati csücskében, a Baróti-medencében fekvő, történelmi emlékekben gazdag település. Ezen a tájon az emberi élet folytonosságát bizonyítják azok a tárgyi emlékek, amelyek neolitikumi, bronzkori műveltséget képviselnek, és a Vargyas-patak szurdokából – de a falu határából is – kerültek napvilágra.

Vargyas neve Kniezsa István szerint a népnyelvi *vargyúból* ered (*Kelet-Magyarország helynevei*. Bp., 2001). A *varjas* szóból származtatja a falu nevét Jánosfalvi Sándor István is *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett* (I-II. Kolozsvár, 1942) című könyvében. Valószínűleg a *varjú* szó tájszóként használt alakjának (*vargyu*) származéka a vargyas, *varjús* hely értelemben.

A falu nevét az 1332–1337-es pápai tizedjegyzékben említik először *Wardach* formában. Ezt követően (1499) Vargyas néha *falva* hozzátoldással fordul elő.

A vargyasi festett bútor

Vargyas gazdag hagyományvilággal rendelkezik. Itt említhetjük a festett bútor készítését és a népi faragást. Dr. Kós Károly *A vargyasi festett bútor* című könyvében feltárta e hagyományos mesterség múltbeli és mai helyzetét, történelmi áttekintést nyújtva a festett bútor készítésének legműségebb követőjéről, a Sütő családról.

Id. Sütő Béla (megh. 1983) keze alól az 1970-es években tucatjával kerültek ki a művészi értékű virágos bútorok. Lankadatlan igyekezettel osztotta meg a fiatalokkal tudását, a szakmában szerzett mesterségbeli és művészeti ismereteit.

A Sütőkön kívül a Máthé (Sebe) család tagjait – Miklós, Ferenc, István, György, József népi mestereket – említhetjük, akik bútorokat, gazdasági eszközöket készítettek egyszerű díszítéssel. A hetvenes években sikerrel forgatták a vésőt Máthé Gáspár, Máthé Lajos és Borbáth Sándor. Ifj. Sütő Béla fiai és unokái, Máthé Ferenc I., Borbáth Sándor, Dimény Dávid, Török Imre, Soós Csaba, József Gellért, Soós Emma, Székely Piroska, Bencze Gábor Attila révén a népi bútorfestés és faragászat ma is virágzik Vargyason.

Népszokások

A faluban több máig fennmaradt népszokásról beszélhetünk. Az egyik a radina, mikor gyerekszületés után az anyának ételmelet és süteményeket visznek egy kosárban. A szó valószínűleg a szláv *pogu* (ejtsd *ragyi*) – születés – szóból ered. Egy másik jellegzetes szokás, hogy március 12-én, Gergely pápa napján a gyermekek tojást visznek tanítójuknak, cukorkáért cserében.

*Festett bútorok
a Sütő család vargyasi házában*

Sajátos téli népszokása volt Vargyasnak a társasbál, ami újév előtt egy héttel kezdődött és általában egy hétig tartott. Ősi alapja a télfordulóhoz, vagyis a világosság sötétség feletti győzelme megünnepléséhez kapcsolódik. Ez a színjátékszerű népszokás, melynek szereplői legények és leányok, több népszokás gyűjtőpontja: legényavató, regölés, farsang, hajnalozás, aprószenteki korbácsolás, disznótor...

Régen a vargyasi ifjúság legfőbb összejövetelei közé tartozott a *serög* (fonó), ahol az unalmas munkát játékkal, dalokkal, tréfákkal tették változatossá. Ezek a vidám, munkás egybegyülekezések jó alkalmat nyújtottak az ismerkedésre. A legény választottjának szépen díszített, írott guzsalyat, vászonzesztőt, singet, sulykot faragott. A leány sorozáskor himzett zsebkendőt adott a legénynek.

A téli népszokásokhoz sorolhatjuk a maszkos, kecskés, zenés farsangi megnyilvánulásokat. Szereplők: a kecske, zenészek, juhász, juhászbojtár, maszkos kíséző személyek. Az *Elvesztettem a kecskét* című nótára a kecske táncol, majd tréfas párbeszéddel, szájszattogtatással szórakoztatja a közönséget. Tréfás kecskefejtés zárta a farsangi mulatságot. A fejtőt sajátórostól felrúgta a kecske.

A vargyasi lakodalom

Többnyire farsangkor került rá sor. Régen a házasságkötést jelentős mértékben befolyásolta a szülők, főként az apa akarata. Ha a szabad székely jobbágylányt vett el feleségül, a falu is kiközösítette. A lányok a legtöbb esetben 18, a legények 24 éves korukban házasodtak. Ha többen voltak testvérek, mindig a legidősebben volt a sor, mondván: *a boglyát is a tetején kezdik*.

Alig volt vénlány, vénlegény a faluban. A házasságkötést a helyiek fontosnak tartották: hogy ne vesszen a család. Kerülték a *dupla sógorságot*, vagyis, hogy egy családból két legénytestvér vegyen feleséget.

Leánykérésre, illetve eljegyzésre csütörtök (szerencsés nap) estéjét választották. Leánykérni a legény kersztapjával, ritkábban nagybátyjával volt, minden esetben „komoly ember”-rel szokott menni.

A lány már eljegyzése előtt néhány nappal tudtára adta szüleinek legénye szándékát, s ha azok ellenezték a házasságkötést, idejében közölte a legénnyel, hogy ne is próbálkozzon. A szülők házasságkötéssel szembeni ellenkezése gyakran a fiatalok szökéséhez vezetett. Leánykéréskor legtöbbször gazdag asztalt terítettek és megtartották az eljegyzést.

Eszküvő előtt egy-két héttel az új pár valamely városba ment vásárolni. Ekkor szerezték be a legény leendő menyasszonyának a jegycipőt, kontyfésűt, kontytűt. Régen a legény még művirággal, gyönggyel ékesített fekete főkötőt, slájjert (fátyolt) és fejkendőt is vett ajándékba szíve választottjának. A menyasszony *jegyinet*, régen pedig jegykendőt vásárolt vőlegényének. A lakodalmat az eljegyzéstől három hétre, lehetőleg keddi napon tartották.

A XIX. század második felétől nyomtatott könyvek által terjesztett, kéziratos füzetekben lejegyzett hosszú verseket mondott a vőfély. Azóta ezek a versek csiszolódtak és sok új, többé-kevésbé sikerült vers keletkezett.

A vívó nótás (*Az új házassághoz nem kell hozomány*), cigányzenés felvonulás, a kelengyével megrakott, 2-4 fogatú, díszes ökörvontatású nagy szekér is a lakodalom részét képezte. Ha a lányt más faluba vitték szekérral, a falu legényei elkötötték az utat, tréfás rigmusokkal kártérítést kértek. Az alku kedélyes, szórakoztató volt, a fizetség egy pár üveg bor és kalács: *Kívánunk az új párnak minden jót, erőt, egészséget, legalább egy fél tucat szép gyermeket. A násznépnek jó mulatást.*

A szinte áttekinthetetlenül gazdag, tiszteletrre, emberségre nevelő lakodalmi szokásaink részben még élnek, de rohamosan változó, elanyagiasodott világunkban régi hagyományaink is átformálódnak.

Szécsi Antal

A kosárfonás története Siménfalván

A különféle használati tárgyak készítésének régi technikája a fonás, az etnológusok véleménye szerint egyik legősibb kézművességünk. A természetes vegetációhoz tartozó és termesztett növények házi feldolgozását elsősorban a természetföldrajzi körülmények határozzák meg. A folyók partján, ahol hatalmas fűzések találhatók, vesszőfonással foglalkoztak, az alföldi folyók mellett az áradással elöntött rétségeken, mocsarakban pedig a gyékény és sásfélék feldolgozásával. Ilyen helyen, mivel a természet által adott lehetőségek, adottságok mellett kevés volt a szántóföld és a legelő, tehát korlátozott volt a földművelés és az állattartás lehetősége, a népesség a megélhetését vessző-, gyékény- vagy szalmafonással kényszerült részben vagy akár egészen biztosítani.

Jelen írásom által a siménfalvi kosarak elkészítésének módjába, a fűzfavessző feldolgozásának mozzanataiba szeretnék betekintést nyújtani.

A kosárfonás történeti áttekintése

Siménfalva természeti-földrajzi adottságait figyelembe véve, a vesszőfonásra inkább volt lehetőség, mint a gyékény és sásfélék feldolgozására.

Az 1910-es évek elején a siménfalvi magyar embereknek már tanították a fonás technikáját, népiskolai tanfolyamok keretében. Ezeket Szász János tanító szervezte meg, „a tanulók” saját használatra készítették különféle tárgyakat, mint pl. fahordó kosár, pocitás kosár (olyan fedeles kosár, amelyben babalátogatás alkalmával tortát, illetve ételt vittek ajándékba).

A két világháború közti időszakban a vesszőfonás lassan kiszorult a magyar parasztnak foglalkozási köréből és önálló mesterséggé tovább folytatódott, de már nem a magyarok, hanem a románok körében. Az 1920-as években Déváról hat román ember jött Siménfalvára, akik a nagy üvegkor-

sók befonására tanították az embereket. Egy műhelyt hoztak létre. A medgyesi üveggyárból érkeztek a korsók (néha még egy vagonnal is), amelyeket aztán befontak. A korsókat tehénfogatokkal a székelykeresztúri vonatállomásra szállították Siménfalvára, míg az ehhez szükséges vesszőt Moldvából hozták. A vesszőt helyben főzték és hántották.

A második világháborút követően, 1945–1946-ban a mai tanácsépület régi szárnyában alapítottak egy „József Attila” nevű fiókcéget, amelynek vezetője Végh József könyvelő volt. Ő volt az egyedüli magyar, a dolgozók románok voltak. Ez az állami vállalkozás azonban az 1950-es években megszűnt. 1960 után a termelőszövetkezet vásárolta fel a kosarakat a Bukarestben való értékesítésük céljából. 1969-től a szövetkezetbe belépett vesszőfonóknak külön épületet adtak. A szövetkezetesített kosárfonó részleget Szőke Albert vezette. A

munkások rendelésre dolgoztak. 1989-ben ez a szövetkezet megbukott. Ma a vesszőfonók háziiparosokként, családi vállalkozásokban dolgoznak és dolgoztatnak.

A vesszőkötéssel foglalkozó specialistákat Siménfalván egyszerűen kosárkötőknek vagy kosárfonóknak nevezik. Jelenleg a faluban, családi vállalkozásban több helyen is foglalkoznak kosárfonással. Az egyik csoportot a vállalkozók és az igazi vesszőfonó mesterek alkotják, a másikat pedig akik hántják, gyalulják, a durvább fonást végzik. Jelenleg a korendi kereskedők vásárolják fel a kosarakat, de vannak családok, akik elviszik a portékát egészen Bukarestig.

Egy öreg kosárfonó vallomását idézem. Ilonka Domokos bácsi arról mesélt, hogyan tanították meg a dévai románok korsót bekötni. Azt mondta, neki az apja útravalónak tíz darab 5 literes korsót adott, azt kellett befonta, azzal indult el, az életet ennyivel kezdte. Sikerült felnevelni négy gyereket és családját vesszőfonásból tartotta el.

A kosárfonás ősi hagyomány, apáról maradt. A szülői háznál is evvel foglalkoztunk. Régen a faluban ötvenen, hatvanan, most százan is foglalkoznak ezzel. Száz család a legkisebbektől a legnagyobbakig. Már amelyik 5–6 éves, abba jár, hogy dugja össze a vesszőt, hogy kezdje el a munkát. Legelőbb a vesszőt hántogassa, dugogassa játékból, látja, hogy mi csináljuk. Azt szokták mondani, a kicsi a nagytól tanul. Tíz-tizenkét éves koromtól én is tudtam összedugni a vesszőt. Nekem apám nem adott semmit: „Fiam, élj, ahogyan tudsz!”

Gúzsba kötés

A láncszálak hajtogatása

– azt mondta. – „Tessék tíz csóré ötös üveg!” Én azt megkaptam, én azt eladtam, s abból indultam meg. Én abból három fiannak házat, magamnak eztöt megvöttem, s újraépítöttem, mert ez nem vót jó. Kilencen vótunk, kilenc gyermeköt fölnevelni, s még adni is nem vót honnan. Éjjelt nappá töttem, dógoztam addig, míg négy gyermeköt becsületösön úgy, ahogy illött, elröpítöttem a háztól. Én ebbe születtem. Reggel felköttem, én abba jártam, a vesszöt mögáztattam s mikor neköm odalött az idő, fogtam neki. Úgy kezdtük el, hogy a fenékén összedugunk pár vesszöt, amiböl kezdödik a munka, hat szálat vagy hetet. Üti széle a hosszát. Mint a körösztöt összedugjuk, s megfonödik. Egyiket meghasítottuk, hármat beledugtunk, s akkor az a három lett a hat szál, s abból lött három erröl, három arról, az tizenkét szál. Körbe indulunk a fonással. A régiek négy-, ötféle kosarat csináltak: gyümölcsöst, oválisat, kereket, fahordó kosarat.

A hagyományos húzogatótt siménfalvi kosár elkészítésének technikája

1. A fenék elkészítése. A fenék ovális alakú kell legyen. Az alj hosszához mérten vesznek három hosszú, vastagabb vesszöt, ezeket középen behasítják, amibe kereszt alakban négy rövid keresztkarót szúrnak. A kisebb keresztkarók közeit a hosszú karón lapos vesszővel becsavarják, hogy a kis keresztkarók közei egyenlő távolságra legyenek egymástól. A keresztkarók közeit vékony vesszővel töltik ki. Amikor a megfelelő nagyságra kifonták, akkor a keresztkarók végeit metszőollóval levágják. Az alj ún. bokro-

zása előtt vesznek egy marék vesszöt, a lábhoz helyezik, meghajtva tövétöl hegyéig, jobb kézzel megtartva lát-szik, hogy melyik vessző van meg-hasadva. Ezután kacorral meghegyez-nek minden egyes szép szálú vesszöt.

2. A fenék bokrozása. A karók mellé jobb és bal felöl egyenes szálú, könnyen hajlítható vesszőszálakat tűznek be. Arányosan elosztva egy vékony és egy vastag kerül egymás mellé.

3. A szálak felhajtása. A bokrozás eltüzése után megfordítják a fenéklapot és a színére „felszedik”, illetve felhajtják a vesszőszálakat.

4. Gúzsba kötés. Öblösen, egyformán „szedik fel” a vesszőket, hogy ne bomljanak össze a szálak. Mikor felhajtották mind, akkor felül gúzsba kötik.

5. A láncszálak hajtogatása. A gúzsba kötés után 4 szál vesszöt, amit a fenékkaró mellé szántak, két jobb és két bal oldalt egybefogva, bal kézzel tartva, jobb kézzel egy ívet hajtanak le a kosár eredeti magasságánál nagyobbra. A négy szál vesszöt „bokornak” nevezik. Hajtása: 3 bokron be, 2 bokron ki, 2 bokron behajtással, balról jobbra haladva készül el a kosár oldalfala.

6. A kosár húzogatóttása. Jobb térden a kosarat oldalra fordítják, bal kézzel a bokrot húzva a megfelelő magasságba történik a kosár húzogatóttása. A kosár húzogatóttása után „feltörök” a kosarat, illetve térdük közé szorítva megadják a formáját a húzott kosárnak.

7. A kosár beszegése. A többszálás szegés 4-4 szálás, copf-fonású. Amikor a duplaszegésű kosár alsó szegése, az egyszerű szegés elkészült, a szálvégekből újabb szegést, felső

koszorút fonnak. A szálak megmaradt végeit metszőollóval levágják.

8. A kosár fülezése. A kiválasztott fülkávát leszúrik a fonatok között. A fülkáva jobb oldali feléhez 5 szál vesszöt letűznek, balra csavarva 3-at, illetve 4-et. A vesszőszálakat a jobb vagy a bal oldalon eltűzik egészen a fenékig. A hagyományos húzogatótt siménfalvi kosárnak nincs felső szegése, ugyanis a meghajlított láncszál adja a szegés formáját.

Ma már csak kevesen és kizárólag megrendelésre fonják ezt a fajta kosarat, mert sok vesszöt igényel. Napjainkban nemcsak kosarakat, hanem bú-torgarnitúrákat, különböző dísztar-gyakat, virágtartókat, állványokat, fű-zéreket fonnak többen a faluban.

A kosárfonás, vesszőkötés techni-káját és a hozzá szükséges szerszá-mokat generációk hagyományozzák egymásra a családokon belül. Régen a vesszőkötés férfimunka volt, az asz-szonyok csak az előmunkálatokban segítettek. Ma már mindenki egyfor-mán dolgozik kortól, nemtől függet-lenül. Olyan család is van, ahol négy generáció: dédapa, nagypapa, apa és fia fonja a kosarat.

Boda Csilla

A kosár húzogatóttása

A kosár beszegése

Édesanyám akkor kezdett siratni... A katonáskodás emlékei Székelyvarságon

A férfiak életében igen jelentős eseménynek számított a katonai szolgálat. A munkaszünetekben, ünnepekkor, különféle asztaltársaságok körében állandó beszédtema volt a katonáskodás, a kapcsolódó emlékek, élmények. A sorozás és a berukkolás eseménye bizonyos szokások kialakulásához vezetett, melyek lassan hagyománnyá váltak, némi változással a legutóbbi időkig éltek.

Most, hogy eltörölték a kötelező katonai szolgálatot, érdemes gyűjteni a katonáskodáshoz fűződő szellemi értékeket és tárgyakat. A témát az emlékek élénksége, a fényképek sokasága, az emlékes füzetek tartalma, a katonaládák és a katonadalok kínálják.

Írásunk által a székelyvarsági katonáskodási emlékek gazdag anyagába szeretnénk betekintés nyújtani. Gyűjtésünk során, különböző korosztályú férfiakkal beszélgetve, a katonaság hasznára, formáira (levantekatonaság, sorköteles katonaság, hazafias gárda, „concentra”), a szokások változására, katonadalokra, személyes élményeikre kérdeztünk rá. Beszélgetőtársaim: Pál K. Márton (szül. 1925), Tamás Ágoston, Tamás György (szül. 1931), Tamás Dezső (szül. 1932), Pál Ignác (szül. 1933), Tamás Károly (szül. 1967), Tamás Szabolcs (szül. 1984) derűsen és hihetetlenül pontosan meséltek katonáskodásuk körülményeiről.

A katonáskodás hasznos, avagy fölösleges voltáról megoszlanak a vélemények. Pozitívumként mindannyian elismerik, hogy általa a fiatalok világot láttak, megtanulták a román nyelvet, életre szóló barátságokat kötöttek, megismerték egymás dalait, hagyományait, megszokták a pontos életformát, a parancsok teljesítését stb. Maga a katonáskodás pozitív emberi tulajdonságokat alakíthat ki: bajtársiasságot, határozottságot, veszélyelhárító érzéket s nem utolsósorban a testi edzettséget. De közel sem mindegy – a katona szempontjából –, hogy mennyi az időtartama ennek az „edzésnek”. Az egyévnyi kiképzés kellett a férfit válni, a két év kibíráható volt, de a három, sőt négy év már szinte elviselhetetlen.

Személyes élményként említhetem, egyetemista lányként többemagammal a heti egy napot „angyalbőrben”, illetve a nyári kéthetes ráadásokat teljesen fölösleges időtöltésnek tartottam. A mostani fiatalok többsége is a pénzkeresetből va-

ló kiesésnek vélte a katonaságot. Régen azonban szegény volt, ha valakit nem soroztak be. Nem is lehetett elkerülni („elintézni”), ám az utóbbi időkben, amióta rebesgették a katonaság eltörlését, sokan halogatták a bevonulást. Ennek ellenére negatívnak tekintik a katonaság eltörlését a szükséges rendre szokás, a román nyelvtudás és az egyre gyakoribb természeti csapások elhárításánál szükséges fiatal képzett munkaerő hiánya miatt.

A **levantekatonaság** még élénken él az idősebbek emlékezetében. Varságon is 1940–1944 között, az ún. „kicsi magyar világban” jártak leventére. Az 1923–1931 között születettek korosztályát érintette. Heti kétórás kötelező katonai előképzést jelentett, melyet az iskolában, a templomban és szabadtéren tartottak. A fiataloknak nem volt egyenruhájuk, csak ún. leventesapka, khaki színű csákó, rajta sárga pléhjelvényen piros L betű.

A **besorozás** többnyire tél végén, tavasszal történt, de volt ez alól kivétel is. A sorozócédulákat a faluba küldték ki, onnan kézbesítették. A sorozóközpontba (népies neve Cserkó) az előljároságból kísérte valaki a legényeket, régen a bíró, albíró, majd a néptanács titkára, tanácsi megbízott stb. Varságról szekérral, alkalmival, majd autóbusszal jutottak be Udvarhelyre, nem ritkán zenei kísérettel.

A székelyruha viselése ez alkalommal nem volt általános, néha fekete öltöny helyettesítette, viszont bokrétát,

műanyag virágdísz, árvalányhaját mindig tűztek a sapkába, kalapba. Azt illeti viselni minden ünnepi alkalommal a berukkolásig. Csoportképet is készítettek vagy Kovács fényképésznél a Kossuth utcában, vagy kirendelt fotóssal a városi parkban. Az asznapi mulatozás sem maradt el, pl. a Szabó Károly vendéglőben (ma a Városi Könyvtár épülete).

A reguták (regruták) szervezték a **regutabált**. De más táncalkalmakkor is szokás volt kihirdetni, hogy a következő nóta a katonalegényeké, ezt mindenki tiszteletben tartotta. Az utolsó bevonulóknál minden ünnepi külsőség és alkalom elmaradt, kivéve a búcsúestét.

A **búcsúestét** régebben családi körben ülték meg, később ezek egyre népebbek lettek, rokonok, keresztszülők, szomszédok, barátok is eljöttek, pénzzel ajándékozva meg a katonáskodni indulót. Néha a regruták egymás búcsúestjeire is elmentek, reggelig kitarítottak a mulatásban s az autóbusszig, esetleg az udvarhelyi vonatállomásig kísérték az éppen soron következőt.

A **berukkolás**, a dalok tanúsága szerint is, általában ősszel történt. A helyszínre csak az elosztásnál derült fény. Orosz minta szerint az volt az elv, hogy a szülőhelytől minél távolabb vigyék, így a magyarokat például román vidékre, úgy, hogy sok magyar együtt ne legyen. Bár az 1950-es években tolmácsokat alkalmaztak, sőt módszeresen oktatták a románul nem tudókat. Később aki nem tudott románul, az „el volt veszve”. A kulákszarmazásúakat nem tették fegyver alá. Az 1980-as években, akinek rokona volt külföldön, kötelezően munkáskatonára lett, fegyverrel csak a kiképzés, a „perióda” alatt volt kapcsolata. Az 1990-es évektől ez megváltozott, mert előre tudták a fiúk, hogy hová kerülnek, sőt a házasokat a családjuk közelébe helyezték.

A katona bútora a **katonaláda** (kuffér). Ez kezdetben négyszögű volt, nehezen hordozható, később bőrrönd formájú lett. Festett faláda volt, lakattal, rajta név vagy monogram, a helység, esetleg az évszám. Lehetett benne *katulya*, azaz rejtkehely a pénznek. A ládák vándoroltak a rokonok körében, áldozatul is eshettek a leszerelés örömeinek vagy megváltozott funkcióban szolgáltak itthon tovább. A ládába mosakodó, borotva- és cipőtisztító felszerelés, sürolókefe, mosószapp-

*Id. Tamás Sándor varsági lakos és barátja
A kép leszerelésük alkalmával
(1901-1902-ben) készült a besztercei
Hausler fényképészeti műteremben*

Besorozás alkalmával készített csoportkép (1943, Kovács István műterme, Székelyudvarhely. Balról jobbra: Nagy Gáspár, Bodó Dénes, Tifán András, Péter Imre, Pál K. Márton, Tamás J. Ágoston, Nagy Árpád.)

pan, cérna, tű, meleg zokni (kapca), valamikor kitiltolt kender puskát pucolni, imakönyv, kenyér, szalonna, kalács, ital az útra, általában egy liter bor és egy fél liter pálinka került. A civil ruhát papírszakban hazaküldték. A leszerelés közeledtével majd visszajuttatták a szülők, vagy visszavitte a szabadságon lévő katonára. Csomagot csak ritkán, nagy ünnepekkor küldtek, a tiltott ital célba juttatását is megoldotta a szülői lelemény.

Az **eskütételre** régebben nem ment senki a családból, máskor is csak ritkán látogatták a katonákat. Idővel ezek az ünnepek egyre népesebbé váltak, sőt újabban a rokonokkal haza is engedték az ifjút öt napra. A hazalátogatások, szabadságok szigorú rendje időközben sokat lazult. A levelezéssel való kapcsolattartást felváltotta a telefonhasználat.

A katonaság ideje jól követhető a népdalokból: három esztendő, két esztendő, tizenhét hónap, tizenhat hónap, tizenkét hónap stb. A legutolsó bevonulóknak már csak hat hónap „jutott”. 2006. december 21-én szereltek le az utolsó Hargita megyeiek Csíkszeredában ünnepi külsőségek között, ahol a tisztek tartottak hadgyakorlatot, melyet díszbéd zárt.

A **leszerelés** örömműnnep volt, és jó alkalom a mulatozásra, a katonakönyv ki-

vétele ugyancsak. A katonabarátságok később családi kapcsolatokká is szélesedhettek.

Egyesek még találkoztak *katonásdival*, hiszen a **hazafias gárda** intézményét az oroszok 1968-as bevonulása után találták ki. Varságon több mint száz tagja volt, három szakasznyi férfi, akiket a megyei költségvetésből új ruhával is elláttak.

A „**concentra**” egyfajta katonai jellegű visszahívás volt (katonai továbbképzés ürügyén végeztetett munkaszolgálat), mely a 80-as évek elejétől 1990-ig létezett. A főleg szakképzett, életerős férfiakat a katonai központ, a Comisariat választotta ki, és 2–6 hónapra vitték a nagy építkezésekhez, például a Cernavoda-i Atomerőműhöz stb.

Végezetül hadd idézzünk egy katonadalt:

Udvarhelyi állomáson keresztül (Tamás Erzsébet, 63 éves, Tálásbérce)

Udvarhelyi állomáson keresztül,
Tizenhárom fehér galamb ott repül.
Tizenhárom fehér galamb nem páros,
Én sem vagyok a babámmal szabados.

Mikor engem a főorvos megvizsgált,
Azt kérdezte, hol születtél, te betyár?
Udvarhelyszék, Székelyvarság a hazám,
Ott szült engem, ott nevelt fel az anyám.

Mikor engem víg Varságról elvisznek,
Az árokban még a víz is reszkessen,
Az árokban még a víz is reszkessen,
Csak a babám igaz szívből szeressen.

Tifán Magdolna

*Az 1963-as varsági besorozottak
A felső sorban balról jobbra:
Nagy Gy. László, Pál K. Sándor,
Pál K. Ernő, Pál Balázs,
László Pál titkár (aki a néptanáctól
kísérte), Fancsali Gáspár, Tifán László,
Lukács Imre. Az alsó sorban balról
jobbra: Tamás Géza, Dénes Ferenc,
Dénes László, György Zoltán,
Szabó Pál, Dénes Endre, Lőrincz Árpád.*

Hetven év és negyven könyv

70 éve, 1937. október 27-én született Korondon Ráduly János folklorista, költő. 1962 óta Kibéden lakik. Kibédi és környékbeli népköltészet gyűjtéséből (ballada, népmese, monda, találós kérdés stb.) számos kötet jelent meg. Foglalkoztatják a már ismert és az újabban felfedezett rovásírásos emlékek, nem egynek feloldása, megfejtése tőle származik. Közölt verset, gyermekverset, románból fordít. Eminescu Lucefărul című költeményének magyarra fordításáért állami elismerést kapott. Tagja a Magyar Írók Szövetségének. Negyven önálló kötete jelent meg eddig, háromszáznál több kibédi mesét gyűjtött és közölt, ezzel választott faluja első helyen áll a magyar nyelvterületen.

Ha egy élet munkáját kötetekben lehetne mérni, akkor Ráduly János igencsak büszke lehetne, hiszen negyven magyar könyvét adták ki. Ebből legtöbb népköltési gyűjtés közlése, ám ott sorakoznak saját versei, műfordításai, amelyeket különböző lapokban is olvashatunk. A rovásírással kapcsolatos cikkeit és néprajzi tanulmányait is kötetekbe gyűjtötte.

Ha csak az utóbbi évek termését nézzük, mert ismeretségünk révén pontosan követhetem az újabb megjelenéseket, igencsak termékenynek mondhatjuk Ráduly Jánost. Tíznél több címet sorolhatunk fel az utolsó három évből: *Néphagyomány az idő sodrában* (ez a tanulmánykötet volt a negyvenedik), *Siratóim lesznek az égi madarak* (Székely népballadák), *Titkok a rovásírásban* (Adalékok rovásírásunk ismeretéhez), *Az igazságos hazugság* (Tréfás és állatmesék,

mondák), A hencegő völegény, A tulipános láda, A székely (magyar) rovásírás, Évszakoló, A fák királyválasztása (Népi tréfák, mondák, anekdoták), Hová, hová, Laji bátyám (Népmesék, mondák, tréfák), Hallod-e, te másvilág, adsz kenderért pálinkát? és Az isztambuli rovás emlékről.

A katedrától, tanítványaitól megvált Ráduly mondhatni ereje teljében feküdt neki a munkának, fiatalos lendülettel, mert amióta nyugalomba vonult, azóta mindig „fabrikál” valamit, mondja szerényen, nem ülhet tétlen. Továbbra is gyűjt, meg eddigi anyagait dolgozza fel, készíti sajtó alá, még a forró nyári hónapok is munkával telnek.

Az elmúlt esztendő végén egyszerre két újabb Ráduly-kötet jött ki a nyomdából, és a véletlen találkozás örömét a szerző dedikált példányokkal toldotta meg, egy kávényi beszél-

getés közben. Régebbi tervezgetése teljesedett be azzal, hogy tanulmányait, más közléseit kiadta a marosvásárhelyi Kreatív Könyvkiadó. És éppen ez a negyvenedik önálló kötete Ráduly Jánosnak. Címe nem minden érzelemtől mentes: *Néphagyomány az idő sodrában* (Tanulmányok, közlések).

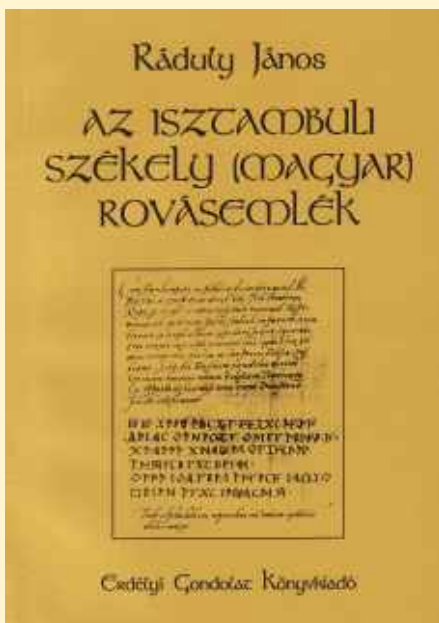
Nemzedékek forgatták Kis-Küüllő menti mesegyűjtéseit – ugyanis legtöbb közlése népmese, bár több kötetnyi balladát, találós kérdést, illetve mondat, anekdotát tett le az olvasó asztalára. A régebbi kiadások nyilván rég elkelték, ám a szemfüles böngészgető néha még talál egy-egy megkímélt példányt, akárcsak e sorok írója Székelyudvarhelyen, vagy épp valamelyik budapesti antikváriumban.

Ha már a kerek számok ígézeténél tartunk, meg kell említeni, hogy több mint négy évtizede látott nyomdafestéket első balladaközlése. A friss könyv első tanulmánya feleleveníti a Faragó Józseffel közös közlésük történetét is. A kibédi vonatkozás ebben a könyvben is erős: Seprődi János néprajzgyűjtőről, a pásztorok számadóbotjáról és az ott használt számrendszerről, folklórszociológiáról és folklóröntudatról, a *Kőműves Kelemen* és a *Barcsainé* balladák prózaváltozatairól közöl Ráduly. Az egyetemese magyar néprajztudomány szempontjából figyelemre méltóak Berze Nagy Jánossal, Nagy Olgával, Demény István Pállal kapcsolatos írásai. *Egy néptanító életútja* címmel a körispataki születésű, majd a Maros megyei Csókfalvára került Lőrinczi Dénes munkásságának áttekintését nyújtja, eredeti dokumentum közlésével. Hasznos olvasmány, főként mai tanítóink találhatnak benne követésre érdemes példákat, illetve tapasztalhatják meg, mit jelent egy közösség melletti elkötelezettség.

Kedvenc témája a rovásírásos emlékeink vizsgálata. Szerzőnk korábban cikksorozatot közölt országos lapokban, illetve könyveit [*Rovásíró ősaink* (1995), *Nemzeti kincsünk: a rovásírás és A rovásírás vonzásában* (1998), *Titkok a rovásírásban* (2004)] is kézhez vehettük e témáról. Kevés olyan művelődéstörténeti téma léte-

Ráduly János
Fülöp Lóránt felvétele

zik, amely annyi különböző véleményt, eltérő értelmezést ütköztetne, mint rovásírásos emlékeink. Ráduly János folklorista régóta foglalkozik a témával, az utóbbi években meglátásait rendszeresen közölte is. A *Romániai Magyar Szóban*, a marosvásárhelyi *Népújságban*, a *Művelődésben* és a korondi *Hazanézóban* közölt cikkek több olyan felirattal foglalkoznak, amelyek az utóbbi években kerültek a kutatók figyelmébe. Nem mellékes, hogy – mint a szerző kiemeli – 1990 előtt 14 rovásfeliratról tudunk Erdélyben, 14 év alatt számuk több mint negyvenre emelkedett. Több felirat (alsószentmihályi, vargyasi, székelydályai, berekeresztúri) olvasatát is megadta, illetve másokat ismertet: 1998-ban Székelykeresztúron egy kályhacsempén felfedezett vegyes (latin és rovásjeles) feliratot, a berekeresztúri torony jeleit, a vadasdi löporszarun és egy istállóajtón felfedezett, a szolokmai faedényre, a makfalvi fakulacsra, a kibédi löporszarura és körzőre stb. vésetteket. Ráduly figyelmeztetése megszívlelendő: „számlolni kell azzal, hogy idő múltával egyes emlékeink elpusztulnak, megsemmisülnek”. Példaként a közismert isztambuli (1515) falfeliratot említi (erről szóló könyve most látott napvilágot), de ide sorolja már a bögözi református templomban lévő is (1530-as évek), amely igencsak megkopott mára.

Számba veszi az epigráfiai anyagot is (felsorolásunk csupán szűkebb

környékünkre vonatkozik): Firtos-tető, Homoródkarácsonyfalva, Székelydály, Bögöz, Székelyderzs, Székelykeresztúr (kályhacsempén), Tordátfalva (egyházi tulajdonú edényen), Rugonfalva, Sóvárád, Kibéd (löporszarun, fakörzön, ruhakefén), Szolokma (fakupán), Erdőszentgyörgy, Makfalva (fakulacson).

A folklorisztika már nagyon fiatal korától szívéhez nőtt Rádulynak. Ha a gyökereket nézzük, említünk kell Korondot, a szülőfalut, a Kis-Küküllő menti falvakban lakó rokonait. És persze Kibédet – hiszen nem túlzás, amikor kijelenti: a sors kegyes volt hozzá, amikor Kibédre „vezényelte”. De már korábban, 1958–1961 között az erdőszentgyörgyi iskola bentlakásában az akkor ott tanulóktól kötetnyi anyagot jegyzett le. Ifjú egyetemistaként népdalokat is gyűjtött.

A több mint 300 közölt népmese mellett más műfajokra is kiterjedt figyelme, az utóbbi években népi tréfákat, mondákat, anekdotákat, illetve adomákat, falucsúfolókat tartalmazó kötetei jelentek meg. A szereplők többsége kibédi meg környékbeli, de ott találjuk Mátyás királyt meg Rózsa Sándort is, a nevesek között van az egykor széles körben ismert Seprődi János (1874–1923) zenetörténész, aki a Bartók előtti nemzedékből nem csupán tárgyi tudásával vált ki, hanem folklórgyűjtésével is (több történet kapcsolódik hozzá, pl. édesanyja friss lapótyát küldött neki a kincses városba utazó kibédiektől).

Ráduly több vonatkozásban is tárgyalta Bartók Béla első népdallejegyzéseit (1904, Gerlicepuszta), melyek a kibédi születésű Dósa Liditől valók, majd annak testvérétől, Dósa Annától is gyűjtött Budapesten.

Nem tudni, mi van még Ráduly János tarsolyában, pontosabban hangszalagjain, jegyzeteiben, ám úgy tűnik, az ő tarisznyája is olyan, mint ama nevezetes mesebeli, talán sosem üresedik meg – legalábbis eddig kifogyhatatlannak bizonyult. Remélhetőleg a következő években újabb könyveit vehetjük kézhez, addig is nem feledhetjük: értünk van Ráduly Jánosnak ez a negyven kötete.

P. Buzogány Árpád

Hajdani ízek Székelyföldről

Székelygulyás

1/4 kg borjú és 1/4 kg disznóhúst az inaktól megtisztítva falatokra vágunk és jól megmossuk. egy kanál forró zsírba téve megsózzuk s kevés apróra vágott hagymával jól megdinszteljük, közben egy-egy kevés vizet vagy levest töltünk alá. Ezalatt egy másik lábosba tegyünk egy kanál zsírt, s amikor forró, adjunk bele egy késhegynyi édespaprikát. Tegyük bele 2-3 marék kifacsart savanyúkáposztát, s ezt hintsük meg 2-3 csipet liszttel. Fedjük be s pároljuk puhára. Ez alá is mindig kell egy kevés vizet tölteni, hogy oda ne süljön a láboshoz. Mikor mind a kettő puha, összekegyítjük, jól megtejelezzük s forróan beadjuk.

A mindenkinél mindent jobban tudó, Erdélybe látogató magyar turisták szerint a székelygulyás tipikus székelyeledel, és sok magyarországi étteremben is így próbálják rászózni a vendégekre. A legenda szerint a székelygulyás sok más ételhez hasonlóan egy hirtelen improvizáció eredménye, amelyet egy későn érkezett vendég számára készített a leleményes szakács maradék pörköltből és töltöttkáposztából. Eszerint a székelygulyásnak semmi köze nincs a székelyekhez, nevét annak köszönheti, hogy amikor későn érkezett vendég – történetesen Székely József, író – megkérdezte, hogy mi a neve a finomságnak, a vendég asztalánál tébláboló szakács hirtelen ötlettől ihletve elnevezte Székely gulyásnak.

Ma már a székelygulyás Erdélyben és többek között a Székelyföldön is kedvelt fogás, és több szakértő szerint inkább került ez az étel Magyarországról Erdélybe, mint Erdélyből Magyarországra, ugyanis a gulyásételek soha nem voltak a székely vagy az erdélyi konyha domináns ételei. Aki pedig nem hiszi, járjon utána.

Lázár Lajos Ételreceptkönyve. 1936 február 15-én Kolozsváron.

Feldolgozta, előmagyarázatokkal és kommentárral ellátta Kovács Anikó és Berecz Edgár. Székelyudvarhely, 2006. 22–23.

Székelyudvarhely társadalmi-gazdasági eseményei a városi közgyűlések tükrében (1872)

Kevés hiteles forrás maradt fenn arról, hogyan folytak a korabeli városi közgyűlések, ki elnökölt, ki volt jelen, milyen döntéseket hoztak a város ügyes-bajos dolgaira vonatkozóan. Székelyudvarhely közgyűlési jegyzőkönyve az 1872. évről tárgymutatóval bekötötve maradt ránk. A 84 lapból álló jegyzőkönyv által tartalmazott adatok érdekessége, hogy a közgyűlés tárgyainak előterjesztése után rögtön döntöttek és határozatokat is hoztak, azokat tételesen rögzítették. 1872-ben összesen 140 beírási irattömb szerepel, melyben a közgyűlési határozatokat fogalmazták meg. A jegyzőkönyv a felmerülő gazdasági-társadalmi kérdések keresztmetszetét nyújtja, melyből az alábbiakban szeretnénk rövid ízelítőt adni a közgyűlési kötet *tárgymutatója* alapján.

1872-ben Kovács Domokos volt a polgármester, lemondása után Kovács János követte. A főispán Lázár Mihály, a főjegyző Simó Ferenc, a főbíró Keszler Dániel volt. A közgyűléseket a régi városházán (Magisztrátus-ház, Városi Tanácsház) tartották, amely 1828-1829-ben épült az *Alsó-Piactéren* (akkor: Batthyányi tér 19. sz.), klasszicista stílusban, a régi, fából épült tanácsház helyébe. Akkoriban a város egyik legnagyobb épületeként, 106 négyszögöl területet foglalt el. A városháza a városvezető hivatali terület székháza volt egészen lebontásáig (1919).

1872. március 2-án Székelyudvarhely város közgyűlésén úgy határoztak, hogy „a régi tanács helyiség – a város háza nagy termére több alkalommal bál-estélyek-színház és egyéb mutatóványok megtartására nézve nagy szükség van, s így a három oldalsót jutányos áron kiadják a mostan alakulandó polgári olvasó egyesületnek és más haszonbérletnek. A Számvevő részére az emeleti levéltári helyiséget jelölték ki.” (Székelyudvarhely 1872. évi közgyűlési jegyzőkönyve. 9. irat, 8. lap. Kézirat. A szerző tulajdonában.) Az épület déli oldalára napórát szereltek

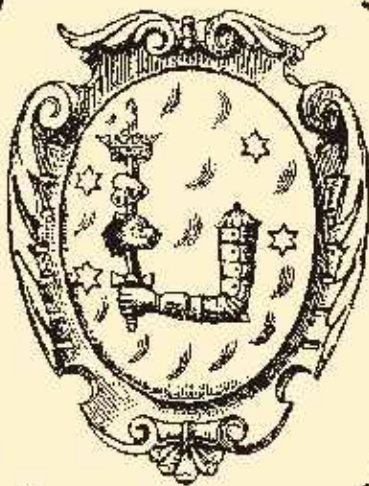
fel. Földszintjén boltok sorakoztak, itt talált helyet a tűzoltószín is. Az emeleten volt a tanácsterem és a *Royal* filmszínház, ahol 1914 májusától Rácz Béla tulajdonos hetenként háromszor – csütörtökön, szombaton és vasárnap – tartott filmvetítést. A tanácstermet az 1871-ben alapított Állami Főreáliskola is igénybe vette. Ugyancsak az emeleten székelt a Polgári Olvasókör, melynek 170 fizető tagja volt. A városházát „szépészeti szempontból” 1919-ben lebontották.

A közgyűlési megállapítások százharmincöt év elteltével is tanulságosak. Sok vonatkozásban az akkori társadalmi-gazdasági állapotok ma is fellelhetők, sőt ismétlődnek. Az alábbi tételes felsorolásban a közgyűlési döntések tárgyai mellett a jegyzőkönyvek sorszámát zárójelben közöljük.

- a Városháza nagyterme bálók és színelőadások tartására felhagyatják (9)
- a Polgári Olvasóegyletnek a városháza oldaltermei átadandók (9)
- határhalmok megvizsgálására bizottmány neveztetik (12)
- Kovács József és társai, a vásárvám haszonbérletői a vásárok tartalmára a zárfa felállítását kérik a főbb utcák végeire (14)
- rendőrségi előterjesztés az állatoknak az utcákról betiltása ügyében. A kutyáknak kosárral ellátása; kutaknál a mosás beszüntetése (15)
- a Budvára oldalára kijáró út megnyitását kéri Tolvaly Sigmund előterjesztésében (16)
- Solymosi Pál indítványa egy Wertheim kassza megszerzése végett (17)
- Tolvaly Sigmund indítványa az éjjeli világítás haszonbérbe adásáért (18)
- határfelügyelői számadás 1870. 24/4.–1871. 17/4-ig megvizsgálva beadatik (27)
- határpásztorok az 1871. évi szűk termés miatt kérnek segedelmezést (28)
- Csíkszereda város tűzkárosultjai részére 5 Ft segedelmezés adatik (30)
- a határfelügyelő a hanyag pásztorokat helyekről elmozdíthatja (31)
- a pásztorok névjegyzését a határfelügyelő bejelenti, s azok felvételnek (31)
- a pásztorházakat az illető pásztorok haszonbérbe nem adhatják (31)
- a polgárosodási díjak a pénztárba befolytak (36)
- Gergely Ferenc s két társa a borfogyasztási adónak bérletében bérengedményt kérelmeznek (40)
- Boér János országgyűlési képviselői állásáról lemond (42)
- Bodrogi Györgynő a Kuvar oldalára feljáró közutat el-sáncolta (47)
- a vármalma 2 lisztelő köve állásáért a haszonbérletők bérengedélyt kérnek (48)
- Ferenci János s társai a vármalma 2 lisztelő köve állása szempontjából kérik bérengedélyt megadni (49)
- a Főreáltanoda részére a városháza nagyterme átengedtetik 250 Ft évi bér mellett, annak 1/3-át fizeti a város, 2/3-át a szék (50)

- a reáltanodabeli városi szegény fiak részére 20 Ft szavaztatik (51)
- flasztervám [kövezetvám] behozatala meghatároztatik a közgyűlés által (52)
- fekete bikák hasznobérbe vételét kéri Valencsik Ferenc és Nanovits (53)
- fehér magbikák bevásárlása tárgyában városgazdai (Balázs Ferenc) jelentés (53)
- Borza kónél a veszélyes út kijavítását és karfákkali ellátását sürgetik (55)
- a Sósfürdő társulat ajánlata a Küküllőn épített hídjának közrebozsátása ügyében, s részére egy rendes út szerzése végett tett le kérést (miáltal elérhető a vadász zászlóalj céllövője is) (56)
- céllövő helyiség kisajátítása érdekében bizottmány neveztetik (58)
- a majori lovak számára az alsó lak-tanyához istálló építtetik (59)
- Péter Lajos a majori lovak istállója felépítésére vállalkozik (59)
- rendőrségi előterjesztés az utcák tisztán tartása érdekében (59)
- Kállai Sámuelnőtől az utca tágítása végett hely veendő (60)
- Szépítő bizottmány neveztetik ki a Közgyűlés által (61)
- a Varga-patak szabályozása a Szépítő bizottmányra ruháztatik (61)
- Gergely Ferenc kérelmezése a gabonás szekerek rendezése végett (66)
- az evangélikus református főtanoda előljároságának kérése polgármester Kovács Domokos részére (71)
- Valencsik Ferenc kérelmezi, hogy a pálinka hasznobéresség saját javai lekötése mellett Lajos fiára ruháztassék át (74)
- utcák rendezése s mérnöki felmérése szépítészeti szempontból meghatároztatik (81)
- városi község még 100 [szekér] prizsmát [folyami kavics, sóder] köteles csak kiszolgáltatni az országos utakra (81)
- az országos magyar ipar egyesület működése eredményét megküldik (83)
- a bécsi világtárlaton kiállítandó háziipar cikkek beszerzése tárgyában bizottmány küldetik (85)
- Lengyel Péter a barompiac térségéből taxára helyet kér (86)
- megtelepedési s polgárosodási díjak vétele tárgyában, szabályzatkészítés végett bizottmány neveztetik ki (88)
- Vinkler János 20 Ft megtelepedés díja helyben hagyatik (88)
- Ferenci János és társai mint a vármalma hasznobérlői egy új záportartót [duzzasztógát udvar] kérnek; valamint a baj kijavítása és a gát megerősítéséhez cserefa anyagokat megadni szíveskedjenek a város csereerdejéből; a malmon
- a mészáros céhnek 120 db aprómarha legeltetése megengedtetik (92)
- a Kovács fiak kútja kicsatornázását a Szentimre utcai lakosok kéri (93)
- Kassay Ignác országgyűlési képviselőnek megválasztatik (104)
- a kövezetvám fele része a Varga hídszéli birtokok kisajátítására alapul veendő (104)
- bor- és húsfogyasztási adók ezutáni beszerzésekre indítvány születik (105)
- a Reáltanoda bizottságba pótbizottság neveztetik ki (106)
- tűzoltó egyesület felállítása elnök atyánkfia által javaslatba hozatik megnyitó beszédében (107)
  - tűzoltó szerek beszerzésére 700 Ft megszavaztatik (107)
- a húsfogyasztó egyesületnek 30 db marha legeltetése megengedtetik (111)
- a Szépítő bizottmány bejelenti, hogy a vár oldala körül főbb építkezések és bontások tétettek, kéri intézkedni (115)
  - a Reáltanoda igazgatósága a városháza nagyterme mellett lévő kis mellékszobát átengedni kérelmezi (120)
  - gazdasági bizottság felállítása végett gazdasági előterjesztés (124)
  - ebek [gazdáinak] megadóztatása tárgyában rendőrségi előterjesztés (127)
  - tűzoltó egyesület felállítása tárgyában rendőrségi előterjesztés (127)
  - Solymosi János indítványa az utak megkavicsozása végett (129)
  - Kovács János a polgármesterségre szóval jelentkezik (130)
  - Török Lajos indítványa a vár rétébe lévő agyag-gödörök betömítéséért (130)
  - határfelügyelői jelentés az erdőpásztorok részére a Szarkakő alá egy laktanya építése végett (133)
  - Kovács Domokos a polgármesterségről lemond (135)
  - Kovács János közfelkiáltás útján polgármesternek megválasztatik (137)

Szekelyudvarhely

Város tanácsa

Dr. Vofkori László

Székelyudvarhely harmadik hetilapja, a 130 éves Udvarhelyi Híradó

„Úgy vélekedvén, hogy Udvarhely megye százezernyi népének többféle bajaival szemközt talán hasznos tényező lehetne egy hetilap, mely tartózkodván a politikától, legalább a közművelődés, közgazdaság és közegészség terein mozogna: elhatároztuk **Udvarhelyi Híradó** címen egy hetilap indítását, mely újév szombatján fogja pályafutását elkezdni.”

Ezekkel a szavakkal indította útjára Székelyudvarhely új hetilapját 1877. január 6-án Szakács Mózes református kollégiumi tanár mint tulajdonos és felelős szerkesztő. A szerkesztőség a tulajdonos református tanári lakásán volt, a Botos (a mai Kossuth) utcában. A kiadóhivatal, akárcsak a korábbi lapok esetében, Becsek Dániel könyvnyomdája volt. Az *Udvarhelyi Híradó*, a kormánypárti *Udvarhely* és az ellenzéki *Baloldal* után, időben a székelyudvarhelyi sajtótörténet harmadik lapja.

A főszerkesztő az első számban, *Mit akarunk?* cím alatt, a következőképpen fogalmazta meg a lap céljait: „az újabbkori magyar társas-

dalom fejlesztésére, felvirágzására akar legalább Udvarhely területén közreműkölni, midőn a közművelődés, közgazdaság és közegészség kérdéseit veszi fel munkakörében, ohajtván az egyén műveltségét, tudományban és erkölcsben emelni, vagyონosságát előmozdítani és egészségét ápolni.” Ugyanakkor kijelentette, hogy a lap ugyan politikával nem fog foglalkozni, de a község, megye és állam intézkedéseit nem hagyhatja figyelmen kívül.

A lap szerkezeti felépítése nem tért el a kor megszokott stílusától. A címlapon található cikkeket legtöbb esetben maga a főszerkesztő írta. Ezek általában közművelődéssel és oktatással kapcsolatos írások voltak. A folyóirat címlapjáról értesülhetett az olvasóközönség a Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet közgyűléséről, amely Székelyudvarhelyen 1877. augusztus 18–20. között került megrendezésre. A közgyűlés a megye egyik legjelentősebb eseményének minősült. Ekkor olvasta fel Kozma Ferenc *Udvarhely megye közoktatás-*

és közművelődésügyi állapota című előadását, érdekes adatokat közölve a megye oktatási és művelődési intézményeiről. Ennek megfelelően, Udvarhely megye területén 1877-ben, 137 községben: 19 községi, 133 felekezeti, tehát összesen 152 elemi iskola volt, melyből 143 magyar, 6 román és 3 német tannyelvű intézmény. Az elemi oktatási intézmények tanítóinak száma 190, közülük 43 képesítés nélküli. A tankötelesek száma 11 802, akik közül ténylegesen 10 447 járt iskolába. Az elemi iskolák mellett működött a székelykeresztúri állami tanítóképző és középtanoda, az udvarhelyi főreáliskola, a református kollégium és a katolikus főgimnázium.

A megyében – az oktatási intézmények mellett – számos közművelődési egyesület működött: a 97 tagú Udvarhely megyei Népnevelési Egylet, a Néptanítók Általános Egylete. Nagy elismerésnek örvendtek a tanintézeti ifjúsági dalárdák és az Udvarhelyi Első Székely Dalegylet, amely 1868-ban alakult. Székelyudvarhely társadalmi életében aktív szerepet vállalt a nőegylet, amelynek 295 tagja volt. Udvarhelyen működött Kaszinó és Polgári Társalgókör, Székelykeresztúron Olvasó- és Társalgókör. Több faluban létezett olvasókör, 12 községben pedig népkönyvtár.

A postahivatalok által a szétküldött sajtóról készített nyilvántartás alapján tudjuk, hogy Udvarhely megyében 74 lapot olvastak, összesen 715 példányban. Ezek közül 38 politikai, 8 divatlap, 7 szépirodalmi, 7 különféle szaklap, 5 gazdasági, 4 egyházi, 3 iskolai, 2 természettudományi lap. A megye területén egyetlen nyomda, ugyancsak egy könyvkereskedés és egy könyvkötő működött.

A lap tartalmát, szerkezeti felépítését vizsgálva, a címlapon kezdődött és átnyúlt a második oldalra a *Tárca-rovat*, amely verseknek, kisebb novelláknak adott helyet. De ennek keretében került bemutatásra több nevesebb székelyföldi személyiség, mint Barabás Miklós festő, vagy az éppen a 25 éves színészi jubileumát ünneplő nagygalambfalvi Feleki Miklós.

A lap második és harmadik oldalaira közgazdasági, közegészségügyi, oktatási és közművelődési tárgyú cikkek kerültek. Ezek egy részét a helyi megyei értelmiség írta, így a későbbi

GYERTYÁNFY JÓNÁS VASKERESKEDÉSE
Sz.-Udvarhelyen ajánlja:

Epen most érkezett dús választéku raktárát kiténő finomságu frank, belga- és némethoni hatlovetű Lefancheux rendszerű **revolverekből**, darabonként 6 fnt 50, 7 fnt 50, 8 fnt 25, 8 fnt 50, 9 fnt 25, 10 fnt 50, 11 fnt 50, 12 fnt 25, 13 fnt 25, 14 fnt 25, 14 fnt 50, 16 fnt 25 kron, revolver-töltények és tuskákból, feltűnően olcsó árakban,

dús választéku raktárát
az ezüstöt teljesen helyettesítő, kiténő jóságú és tartósságáról világhírű BMF jegyű **china-ezüst evő- és asztali eszközökből**, u. m. evő-, kávézó-, leves-, tej- és zöldségmérő-kanaluk, evő- és orszonulókésék és villák, káspallók, cukortartók, fogók, porzók, sőtartókból stb., minden fajta **korcsolyákból**, szíjjakkal jól felszerelve, párja 1 fnt 25 krtól 7 fnt 50 krig.

teljesen berendezett raktárát
az annyira kedvelt, itt csaknem minden háznál használatban lévő olcsósága és tartósságáról ismert **porcellánszerű kőedényekből** és mindennemű más konyhai és asztali edények és eszközökből, épület- és bútortvasalások s minden a vasárusi szakmába vágó cikkekből.

Ajánlja magát továbbá egyházmegyrők és községek részére, hogy egyes a meglévő harangokhoz alkalmazott hangu, mint több **összhangzóan zúgó, westpháliai stílusú ACÉLHARANGOKNAK az eredeti gyári árában** – csak a hozatali költségeket és ártót hozzászámítva – megkezeselára.

Ezen harangok, dacára annak, hogy tartósabbak az eddigi bronzé harangoknál és szebb, teljesebb, mint a nagyrésztelőrel előre meghatározható zúgósuak, mégis körülbelül **csak felannyi árúak, mint am azok.**

Béni megrendelt harangok lehető legnagyobb áron fizetésre vétetnek, bővebb felvilágosítással és árjegyzékkel készséggel szolgál.

2-1 Gyertyánffy Jónás vaskereskedése.

udvarhelyi polgármester, Kassay F. József az uzsoráról, fényűzésről írt több lapszámban. A bágyi református lelkész, Veres Ferenc a kertiparról, a gyümölcsstermesztésről, Szabady Ferenc járási orvos pedig a ragályos betegségekről értekezett. A lap gyakran teljes cikkeket vett át erdélyi vagy budapesti lapokból.

Az utolsó oldalon kapott helyet a *Különfélék* rovat, amely a nagyvilág és a megye legfontosabb eseményeiről tudósított. A hírek mellett leközölték az *Erdélyi Gazda* hetilap tartalomjegyzékét, a heti piaci árakat. Ugyanitt fellelhető egy-két reklám is.

Az 1877-es év legjelentősebb külpolitikai eseményének, az udvarhelyi lakosság által is nagy figyelemmel kísért, a „szomszédságban” zajló orosz–román–török háború minősült. A magyar–török kapcsolatok és barátság ekkor élte fénykorát. A török kormány visszaszolgáltatót 35 Corvinát, amelyeket nagy ünnepség közepette vittek Budapestre.

Az *Udvarhelyi Híradó* igyekezett minél hitelesebben és részletesebben beszámolni a háború fejleményeiről. Az olvasóközönség nagy része és a lap szerkesztősége törökbarátként figyelte az eseményeket, kiemelve a török csapatok hősieles küzdelmét. Augusztus 25-én Székelykeresztúron, 26-án pedig Székelyudvarhelyen szerveztek népgyűlést a keleti kérdés tárgyában. Az udvarhelyi népgyűlésen – Orbán Balázs javaslatára – elítélték a Törökország integritása elleni orosz támadás; a plewnai hősnek, Osman pasának üdvözlő távirat küldését határozták el.

„A török-barátság népiünk részéről akkora, hogy városunk két-három polgára jónak látta néhány számot a lutrin megtenni, kimondván, hogy az

eshető nyereség fele a török sebesülteké. A betéti jegy bizonyos, a betevők által megbízhatónak talált közegkezei közé van letéve.” A megye és a város lakossága – a szimpátia kinyilvánításán túl – pénzübeli támogatással és egészségügyi szerek küldésével is segítette a törökök harcát.

Szakács Mózes

Az *Udvarhelyi Híradó* 1877. október 6-án megjelenő 40-es száma közölte az első információt a székely puccsra vonatkozóan. A szerkesztőség az eseményről a kolozsvári és budapesti lapokból szerzett információk alapján tudósított. A terv az volt, hogy egy titokban megszervezett székely légió betör Moldvába, ott felrobbantja a vasúti hidakat és így egy időre elvágják a Plevnánál harcoló orosz csapatok utánpótlását. A székelyföldi toborzást Ugron Gábor, Orbán Balázs és Bartha Miklós politikusok vállalták, a pénz Angliából érkezett, a fegyvere-

ket Bécsben vásárolták. A székely puccsot azonban leleplezték, a főszervezők külföldre utaztak, több személyt letartóztattak, kiket később szabadlábra helyeztek. A székely puccsról részletesebb cikket a lap 48. számában (december 1) találhatunk.

A szerkesztő 1877. december 22-én, a lap 51-ik számában kénytelen volt bejelenteni a folyóirat megszűnését az év végével: „*Mi egynéhányan egy egész éven át akartunk ugyan, de megyénk közönsége csak annyiban akart, hogy a szerkesztőség kénytelen volt a lap kiadási költségeit a három utóbbi évnegyedben száz forintot mindenik esetben jóval meghaladó mennyiséggel pótolni, az első évnegyed kiadási költségeit a nyomdász fedezvén. Ilyen körülmények között tovább akarni nem szándékozván: lapunk ez évi utolsó számával be fogja végezni pályafutását.*” Az 1877-es *Udvarhelyi Híradó* megszűnésének hátterében ugyanazon okok álltak, mint az *Udvarhely* és *Baloldal* lapok esetében. Nem sikerült elegendő előfizetőt megnyerni, a megye és a város elitje sem támogatta megfelelően a lapot. A kimutatásoknak megfelelően az *Udvarhelyi Híradó*ból postán mindössze 25 darabot küldtek szét a megyébe.

Az *Udvarhelyi Híradó* megszűntét követően, Székelyudvarhely és Udvarhely megye hosszú ideig nem rendelkezett saját hetilappal. Az *Udvarhely* (1872–1873), a *Baloldal* (1874–1876) és az *Udvarhelyi Híradó* (1877) lapokkal lezárult a székelyudvarhelyi újságírás hőskora. A következő lapindításra közel 17 évet kellett várni. 1894 decemberében került kiadásra a *Székely-Udvarhely* című folyóirat.

Gidó Csaba

I. szám. (Egyszersmind mutatószám.) Székely-Udvarhely, 1877. Január 6.

UDVARHELYI HIRADÓ.

KÖZMIVELŐDÉSI, KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZEGÉSZSÉGÜGYI HETILAP.

<p>Előfizetési díj</p> <p>vidékre postán, vagy helyben házhoz hozva:</p> <p>Egyszerre . . . . . 4 ft.</p> <p>Félévre . . . . . 2 ft.</p> <p>Negyedévre . . . . . 1 ft.</p> <p>Egyes száma ára 10 kr.</p> <p>Megjelenik minden szombaton este.</p>	<p>Hirdetménydíj:</p> <p>Háromszor kiadott 15 garabonci, vagy ennek helye 1 ft.</p> <p>Délyzdíj minden betűtáncnál 30 kr.</p>	<p>A szerkesztő lakása:</p> <p>Dobos-utca, ref. tanári lak., emeleti lakosztály.</p> <p>Kiadóhivatal:</p> <p>Bereck Dániel könyvnyomdája.</p>
--	--	---

Elpusztult középkori falvak Udvarhelyszéken

A települések a civilizáció legfontosabb ismérvei, és akárcsak létrejöttük, megszűnésük is számos tényező függvénye. A falvak, városok és más településformák egy adott helyen való létrejöttét földrajzi, gazdasági, politikai és társadalmi tényezők egyaránt meghatározták, és amennyiben elpusztultak, azt a fenti tényezőkön kívül járványok, háborúk és természeti katasztrófák is előidézhették. A kultúrák, birodalmak letűnése a történelemben számtalan példával illusztrálható.

A mai ember számára első hallásra furcsának tűnhet az, hogy faluja, városa határában, esetleg alatta valamikor egy másik település létezett. Székelyföldi viszonylatban is így van ez, még akkor is, ha pusztán saját történelmünket nézzük, bár összehasonlítva a középkori Magyar Királyság más területeivel (pl. Alföld), a székelyföldi településpusztasodás nem mondható számottevőnek.

A XV–XVI. századi forrásokból ismert udvarhelyszéki településekből ma pontosan egy tucatot nem találunk a térképen, mivel egy részük elpusztult, mások beolvadtak. Orbán Balázs rengeteg elpusztult faluról emlékezik meg Udvarhelyszékre vonatkozóan, nagyrészt a hagyományokból merítve ismereteit. Tudományos módszerekkel (régészeti terepbejárással, ásatással) sok esetben igazolható, hogy az adott helyen valóban település létezett, viszont a középkori falvak tekintetében ez a számarány sokkal alacsonyabbnak mondható, mint ahogyan azt a nagy székely tudni vélte. Az alábbiakban azokat a középkori településeket vesszük számba, melyek egykori létéről és térbeli helyzetéről történeti forrásaink és/vagy hiteles régészeti adataink vannak.

Besenyőfalváról egy XV. századi pereskedésből szerzünk tudomást. 1455-ben a besenyőfalvi székelyek pert

indítottak a szomszédos Pálfalva ellen, mivel az jogtalanul elfoglalta és használta földjeiket. Ferenczi Sándor bizonyította, hogy Besenyőfalva és Vár-alja (vagy Váraljafalva) ugyanaz a falu, tehát valamilyen oknál fogva három és fél év múltán Besenyőfalva más néven bukkan fel az oklevelekben. A kutatásban felmerült, hogy a névváltozás mögött a település elköltözése rejlik, viszont az sem kizárt, hogy ennek funkcionális okai voltak, éspedig Firtos várának építése. A fenti kérdésekre még nincs egyértelmű válasz, az „elköltözött” falu helyét, amely a mai Korond vagy Firtosvár-alja határába helyezhető, mindmáig nem sikerült megnyugtatóan azonosítani. Régészeti adatok hiányában a falu keletkezését is nehezen tudjuk meghatározni, a helynévtípus alapján nem zárható ki késő Árpád-kori létrejötte.

Az 1332–1337-es pápai tizedjegyzékekben szereplő **Dobó** plébánia – jelen ismereteink szerint – Erdővidéken, a Kormos-patak völgyében egykor létezett falura vonatkozik, és nem a Nagy-Küküllő mentére. Ezt a közelmúltban feltárt középkori templomának és környezetének ismerete alapján állíthatjuk (mind a kerámialeletek, mind a legkorábbi templom már a késő Árpád-korban létező településre utalnak). A falut

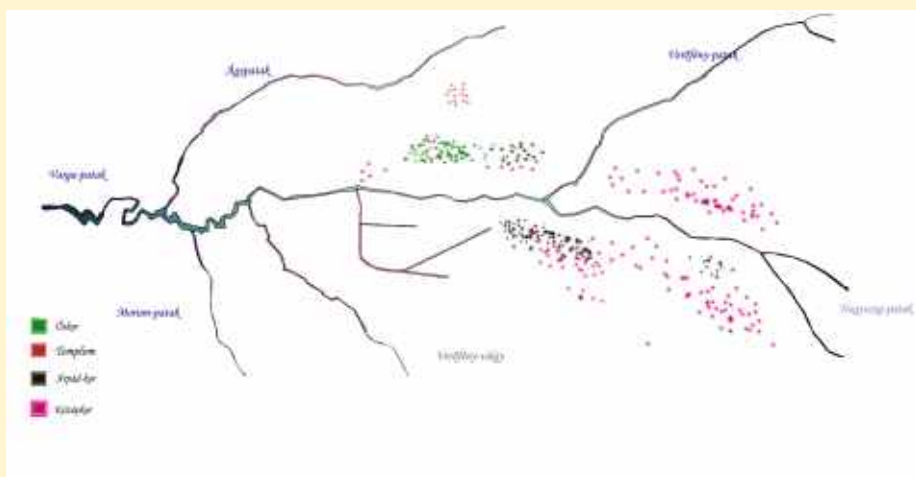
az írott források a XVII. század elején (1604) említik utoljára, megszűnését természetes tényezők idézhették elő (földcsuszamlás). Területe ma erdőfülei határ.

Görgény falut középkori forrás nem említi, de az alsóboldogfalvi és keresztúri határba eső területen végzett régészeti terepbejárások eredményei megerősítették azt a helyi hagyományt, miszerint a Nagy-Küküllőbe északról beömlő Görgény-patak völgyében középkori falu volt. A régészeti leletek alapján az Árpád-korban létrejött település a XV. század végére már megszűnt.

Tihadár település neve először 1623-ban tűnik fel a forrásokban, de ekkor már pusztá. A XVI. századi forrásokban való teljes hiánya még korábbra teszi megszűnését. A helynév formája (puszta személynévből képzett) valószínűsíti a település Árpád-kori létrejöttét, a feltevés bizonyítását a régészeti kutatásoktól várhatjuk, viszont mindaddig nem sikerült megnyugtatóan azonosítani helyét, mivel a szóba jöhető nagy kiterjedésű terület zöme erdő, illetve legelő. A hagyomány szerint határa Patakfalva és Kénos között oszlott meg.

A fenti települések megszűnésének okai egyelőre nem ismertek. A hagyományok (és Orbán Balázs) általában a tatár-török harcokkal magyarázzák a települések elpusztulását (Görgény, Tihadár), de nem zárhatunk ki más tényezőket sem (gazdasági okok, járványok). A földesúri akarat kényszerítő tényezőként nem jöhet számításba, hiszen a középkori Udvarhelyszéken, mint általában egész Székelyföldön, nincsen jobbágyi szolgáltatásokra épülő jelentősebb nagybirtokrendszer a XVI. század második fele előtt.

Az előnyösebb fekvésű, gazdaságilag és társadalmilag fejlettebb települések szívó hatása és területigénye joggal nevezhető a késő középkori településpusztasodás egyik okaként. Az élettér bővítését rendeletekkel, vétellel vagy cserével oldották meg. Hasonló jelenség figyelhető meg Székelyudvarhely esetében: Gyárosfalva és Szentimre a XVI. század utolsó harmadában olvadtak Udvarhely városába, fejedelmi rendelet mondta ki a lakosoknak a városba való települését. Az előbbit 1571-ben, míg az udvarhelyi várbirtokhoz tartozó Szentimrét 1577-ben csatolták a

A Varga-patak vízgyűjtő területének lelőhelyei

városhoz. A növekvő város területigénye és beolvastó hatása a későbbiekben kiterjedt Cibrefalvára, Bethlenfalvára, Kadicsfalvára és Szombatfalvára egyaránt.

A fent említett jelenség Székelykeresztúr esetében is tanulmányozható. A késő középkori említésű, de Árpád-kori leletekkel rendelkező Keresztúrfalva és Timafalva a XIX. században olvadtak be Keresztúr városába, a XX. század első felében a szintén Árpád-kori eredetű Fiafalva is a város része lett.

Az írott forrásokban 1566-ban feltűnő Demeterfalva a XIX. századra egybeépül a szomszédos településsel, közigazgatásilag beolvad Kobátfalvába. Ehhez hasonló az ugyanekkor feltűnő Fancsika esete is, amely viszont 1576-ra már jelentéktelen településsé válik és területén két nincstelen jobbágy lakik.

A területen végzett terepbejárás során kevés kora újkori kerámiát találtunk, a késő középkori település feltehetőleg már a XVII. században beolvadt területileg a közeli Agyagfalvába, hiszen többé már nem említik.

Szentimre: egy elpusztult középkori falu
A határnevek a településtörténet fontos forrásai közé tartoznak, mintegy lenyomatai a múlt történéseinek. Szemléletesen igazolja ezt az 1577-ben Báthory

Nagy Lajos kori pénzérme Szentimréről (balra) S-végű hajkarikák a szentimrei feltárásról (jobbra)

Kristóf vajda által megszüntetett Szentimre falu esete is. A rendelet értelmében a falucska lakosai az udvarhelyi, általuk elnevezett Szentimre utcába voltak kötelesek költözni. A várostól délkeletre eső Csalóka domb aljában található területet mindmáig Pusztának nevezik.

A völgy régészeti terepbejárása 2000 tavaszán kezdődött, és az elkövetkezendő években szisztematikussá vált. A több kisebb patakocská által szabdaltságot sikerült rábukkanunk a művelés által felszínre hozott emberi meglepedés nyomaira, melynek legelső leletei az őskorba vezetnek: a felületen a bronzkori, rézkori, koravaskori, több ezer évvel ezelőtti települések maradványai egyaránt megtalálhatók. Ezek alatt elsősorban az épületek pusztulásakor keletkezett törmelék (patics), a tároló- és főzőedények töredékeit, a korszakra jellemző eszközöket (pattintott kőpengék, orsógombok, csiszolt kőbalta stb.) értjük.

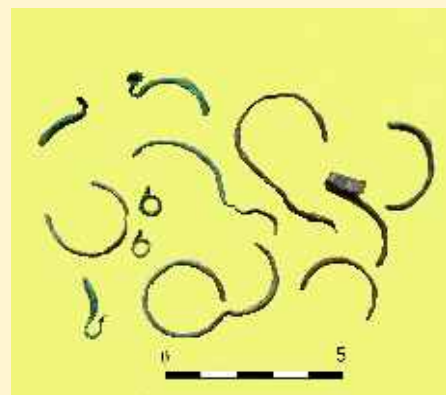

Cibrefalva helye az udvarhelyi határban

A VIII–IX. században késő népvándorlás kori törzsek népesítik be a kutatás tárgyát képező mellékvölgyet.

A több korszak és népesség anyagi kultúrái közül sikerült kihámozni a középkori Szentimre történetének legfontosabb részleteit. Már a kutatások kezdetén felmerült, hogy a falu kialakulása nem igazán köthető az első, általunk ismert XVI. századi okleveles forrás évtizedeihez. A Szent előtagú helynevek igen kedveltek voltak a magyarságnál, ellenben teljesen hiányoznak a szláv népeknél, a XI. század végén, illetve a XII. század elején kezdenek divatosná válni, fénykoruk a XIII. századra tehető, a XIV. század után már ritkábban adnak ilyen típusú nevet egy falunak. A kezdeti feltételezéseket a terepbejárások adatai támasztották alá (kerámia, fémtárgyak). Teljes bizonyosságot elpusztult településünk Árpád-kori meglétére a 2005 őszi beazonosított, 2006 tavaszán ásatással megkutatott középkori templom jelentett. A terepbejárások alkalmával habarcsos kövek és téglák, valamint emberi csontok utaltak az elpusztult templom nyomaira, melyről semmiféle korabeli írott forrás nem tudósított. A hagyománnyal ellentétben Szentimre temploma nem közvetlenül a Varga-patak bal partján lévő törmelékűponon (a helyét jelző kereszt mellett), hanem ezzel átellenben, a völgy jobb oldali lankáján, a Csalóka alatt, egy viszonylag nagy lejtésű térszínen feküdt, művelt földterületen.

Az ásatás során felszínre került a település kései, nyújtott, sokszögzáródású szentélye, melyet közvetett adataink alapján (támpillérek hiánya, sértetlen padló, egyszer meszelt vakolat) a XVI. századra keltezünk. A majdnem pontosan keletre tájolt templom északi falai-

ból mintegy 40–50 cm magasan megmaradtak a felmenő falak, a déli oldalt a földművelés során az alapozás aljaig szétszántották. A falakat kövekből és többféle téglából rakták vegyes falazással, ezek belső felületét egyszer meszelt vakolatréteg borította; a szentélyben agyagpadlót tártunk fel, közepében ol-táralapozással; a templom sekrestyéjének nem találtuk nyomát.

Méretei alapján (a szentély hossza több mint 7 m) a feltárt templom(részlet) egy átlagos középkori falusi plébániatemplomra enged következtetni, ami arra utal, hogy – az írott forrásokkal ellentétben (1567: 4 jobbágyporta) – a település a késő középkorban az átlagos nagyságú települések sorába tartozott Udvarhelyszéken.

A templom alatt és környezetében alig 20–50 cm mélységben összesen 30 középkori temetkezést tártunk fel, az évszázadok folyamán a felszentelt földbe temetett település lakóinak földi maradványait. A sekély sírmélységen kívül még több tényező arra utalt már a kezdettől fogva, hogy a feltárt sírok a templomnak nem az általunk feltárt kései fázisához, hanem egy korábbi templomhoz tartoztak, tehát a köré, illetve belé temették az elhunytakat a középkori egyházi gyakorlatnak megfelelően.

A feltárt szentély falaiban nagy számban volt másodlagosan felhasznált téglák, ezek egy része (idomtégla) egy korábbi templomból származik. A sírok betöltéséből apró freskótöredékek, illetve a szentély falazásától eltérő habarcsrögök kerültek elő, amelyek

együttesen egy korábbi templom közvetett bizonyítékai (a freskó- és habarcs-töredékek arra utalnak, hogy ez a templom a közvetlen közelben volt). A sírok mellékletei (S-végű hajkarikák, Nagy Lajos-féle ezüstdénár, övcsat, pasztagyöngy) egy XIII–XIV. századi temető meglétére utalnak, pontosabb keltezését a további kutatások döntik majd el.

Az 1. szelvény északi oldalában kis felületen kibontott falfelület valamelyest eligazít a korábbi templom hollétét illetően: egy korábbi, visszabontott hajó- vagy szentélyfalhoz illesztették hozzá a késő középkorban a sokszög-záródású szentélyt. A negatív sírfelület a két sírcsoport között arra enged követ-

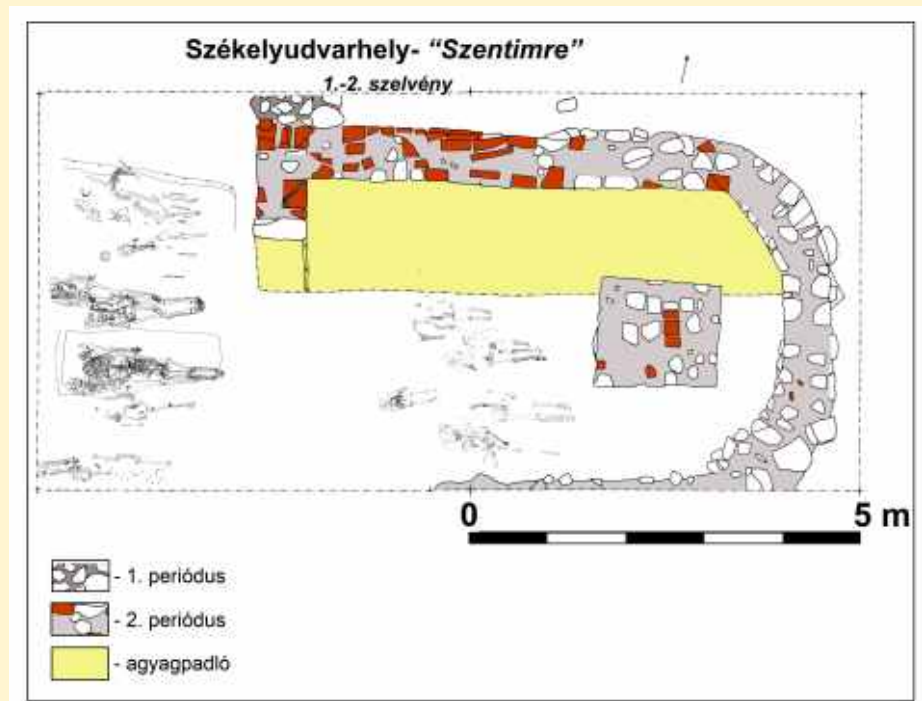
A szentimrei templom feltárás közben

keztetni, hogy itt egy fal (egyenes záródású szentély?) húzódott, melyet a későbbi tereprendezés, szintcsüllesztés (így lettek „sekélyek” a sírok) és átépítés során elbontottak.

A terepbejárások során gyűjtött késő középkori kályhaszemek és kályhacsempék, valamint egyéb használati tárgyak udvarház meglétére engednek következtetni. Az 1566-ban II. János király hadában híven szolgáltak névsorában találjuk Berze Máté lófő nevét. Ez egyben a falu legelső általunk ismert okleveles említése.

A szentimreiek a beköltöztetést követően hat évig adómentességet élveztek. Udvarhely városa segítette házaik újjáépítésében, ennek ellenére még a XVII. század első évtizedében is vissza szeretnének térni régi, felszámolt településükre, amint arra a pereskedések jegyzőkönyvei is rávilágítanak.

Nyárádi Zsolt – Sófalvi András

A szentimrei templom összesítő alaprajza

Feleki Miklós, egy elfeledett díszpolgár

130 éve ünnepelte a magyar színházpártoló közönség és Udvarhely vármegye a nagygalambfalvi Feleki Miklós színészi pályájának negyedszázados jubileumát. Az ünneplés jelentős eseménye volt, hogy szülőfaluja mellett Szatmárnémeti és Székelyudvarhely városok is díszpolgáraik sorába választották.

Feleki Miklós színművész, a Nemzeti Színház tagja, az országos színész kormánytanács tiszteletbeli elnöke, a Ferenc József-rend lovagja, író, fordító 1818. december 18-án született Nagygalambfalván. Apja Feleki András, anyja Petre Borbála. Tanulmányait a székelyudvarhelyi református kollégiumban végezte. Életrajzírói szerint már 9 éves korában annyira vonzotta a színház, hogy azért, hogy egy vándortársulat előadását láthassa, elbújt a színpad alá, ahol az előadás előtt felfedezték, de egy „kegyes úr” kifizette a belépti díját. Így megnézhetette az előadást. Az emi-nens tanuló 1839-ben, szülei tiltakozása ellenére, akik papnak szánták, csatlakozott Szigetvári László társulatához. Első alkalommal Csíkszeredában lépett fel, Kisfaludy *Ilka vagy Nándorfehérvár* című darabjában Alexis szerepét játszotta. 1841-ben Pály Elek társulatával, amelynek később igazgatója (1844) lett, Bukarestbe utazott, ahol magyarul, románul, németül és franciául tartottak előadásokat. Hazatérve 1845-ben Máramaroszigeten összeházasodott a 14 éves Száxfi Amália színésznővel (utólag elváltak), akivel később Pesten lépett fel, hol a budai műkedvelő társulat előadásait is rendezte.

1848-ban beállt a honvédseregbe. Kolozsvár visszafoglalása után Bem napiparancsban előadások rendezésével bízta meg. A seregbe lépett színészeket is hasonlóan, parancsral „toborozták”. Játszottak a fűtégdokkal is küzdő színházban 1848-1849 telén. Előadták a *Szökött katona*, a *Kétféjű sas halála* című darabokat, március 15-én évfordulós ünnepséget rendeztek, majd április 21-én díszelőadást. Közkatonaként Csányi László kormánybiztos Udvarhelyszékre küldte katonát toborozni, ebben is sikereket ért el. Két hét alatt egy zászlóaljnyi katonát toborzott. Második zászlóalját Nagyszebenbe vitte, ahol Bem tartózkodott. Bem főhadnagyi ranggal jutalmazta. Később a Nyugati-havasok elleni hadjáratban zászló-

aljat vezetett. Kisbánya bevétele után vitézségét a *Honvéd* című lap így jellemezte: „Feleki megmutatta, hogy Marsnak is vitéz fia”. A szabadságharc végére elérte a századosi rangot. Zsibón tette le a fegyvert. Ezután Nagybánya környékén, Kérőn rejtőzködik, de az év végén már társulatot szervezett bujdosó társaiból. Pestre, majd Bécsbe megy, ahol a német színművészetet tanulmányozza.

1852-ben a pesti Nemzeti Színházhoz szerződött, ahol 1857-ig maradt. Majd Bécs, Prága, Drezda, Lipcse, Weimar, Gotha, Heidelberg, Baden-Baden és Strassburg színházai után Párizsban és Londonban gyűjt szakismereteket. Útinaplóját a *Hölgyfutárban* közölte. 1858-ban összeházasodik Munkácsi Flóra ünnepelt színésznővel és ismét a Nemzeti Színházhoz szerződik. 1860-ban beválasztották a főváros képviselőtestületébe. Pályája alatt több színdarabot írt és több mint 60 francia darabot fordított. Kisebbségi írásai a korabeli sajtóban jelentek meg.

1877. április 16-án ünnepelte pályája negyedszázados jubileumát. Pályáját, tehetségét a király is méltányolta, a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki. Ekkor feleségével megláto-

gatta szülőföldjét. Az eseményről a korabeli lapok is beszámoltak:

„Székelykeresztúrtól Udvarhelyre menve útba esik Nagygalambfalva, egyszerű, de szép fekvésű, s jó népű székely falu, hol Feleki született. Július 17-én alkonyat felé értek oda, s az éjt ott voltak töltendők Sebessy Albert vendégszerető házában. De a falu népe, mely helysége szülőttére büszke, egyszerű fogadást készített a művészpárnak, kik maguk részéről szintén némi emlékből akarták részesíteni a kis falut s református egyházát. A falu minden utcája tisztára söpörve, a házak ünnepi színben, a dombon álló templomhoz vezető kőlépcső zöld ágakkal s koszorúkkal díszítve, s a nép örege, apraja ünnepi ruhákba öltözve várt reájok. Amint a faluba beért, megkondult a harang, amint kálvinistáknál a püspököt szokás fogadni. A nép éljenzéssel, a leányok virágfüzérekkel, a lelkész csinos beszéddel üdvözölte, amit Feleki meghatottan viszonozott. Erre abba a házba kísérték, hol Feleki született, s mely szerény hajléka volt. Itt új üdvözlések után átadták a helység lelkészének a helybeli templom számára hozott értékes ajándékokat: egy aranyos szegélyű, szép kötésű nagy bibliát, egy gazdagon aranyozott úrvacsorai kelyhet arany fedővel és ezüst tálcával, egy Felekiné által sajátkezűleg himzett damaszt asztalterítőt és egy igen díszes párkányhímzést a szöszékre, mikért a lelkész egyháza nevében meleg köszönetet mondott. A művész-házaspár másnap utazott tovább Udvarhelyre, hol néhány vendégszereppel ragadta el a lelkesülmi tudó közönséget” és ahol díszpolgári oklevelet kapott.

Nyugdíjazásakor – a nemzet szolgálatában szerzett érdemeiért – a „színeszek pápájának” és leszármazottainak a király címeres nemeslevelet adományozott.

1902-ben bekövetkezett halálakor az egész nemzet gyászolta a színészt, aki egykor így kiáltott fel: „*Játszottam a szépet, játszottam az igazat! Emeltem az ember lelkét! Magyaráltam a lángész nagyságát!*” Temetésekor szülőfaluja elhatározta, hogy emléktáblát állít. Ennek érdekében, a pénz összegyűjtésére mozgalom indult. Az emléktábla leleplezését halálának százéves évfordulójára, 1903. március 16-ra tervezték.

Zepezaner Jenő

Korond múzeumházáról

A múzeumház a fazekasságáról világszerte ismert község központi részén található, a 98-as házszám alatt.

A községben több évtizeddel ezelőtt gondoltak múzeumalapításra, már a második világháború után. István Lajos keramikus, néprajzgyűjtő közlése szerint „Már az 1946-os esztendőben Molnos Peti Fábián községi bíró és Tófalvi Erdész Antal községi jegyző – mind a ketten községünk szülöttei – idején meg is kezdődött régi tárgyak összegyűjtése. A tárgyakat a volt jegyzői lakba, mely akkoriban lakatlan volt, raktározták. Később elvitték ezeket más múzeumokba.” (*A korondi múzeum-ház rövid története*. In: Korondi sokadalom. Csíkszereda, 2002. 166–167. p.)

Azt ugyan nem tudjuk, milyen tárgyakról van szó, sőt azt sem, hogy miért, mikor és mely múzeumokba került e korondi anyag, ám a kezdeményezés nem múlt el nyomtalanul...

A jelenlegi múzeumház több mint három évtizede működik. Előzménye – mint sok más környékbeli településen – olyan tárgyegyüttes volt, amelyet a helyi pedagógusok, illetve irányításukkal a tanulók gyűjtöttek. Korond esetében az ötlet és a kezdeményezés Tófalvi Zoltán tanár nevéhez fűződik, akit – történelem szakos és korondi születésű lévén – érzelmi kötelékek is szorosan kapcsolnak a település múltjához. Először az iskolában rendeztek be kiállítást

a tárgyakkól, ám valószínűleg leltár vagy más nyilvántartás sem készült erről az anyagról.

Tófalvi Zoltán tanárt időközben a marosvásárhelyi rádióhoz „emelték ki”, Szöcs Lajos tanító emlékezése szerint 1972-ben, ám az anyag gyűjtését Pászka Imre folytatta. A gyarapodáshoz képest a terem is szűkös volt, ugyanakkor az iskolában való elhelyezés a látogatottságot is korlátozta.

Nagy előrelépés volt az ügyben, hogy az intézményteremtés szándékához kedvező körülmények társultak, ugyanis a község központi részén egy régi, a helyi háztípust képviselő épület állt, amit nemcsak kiszemeltek, hanem meg is vásároltak múzeumháznak.

Az épületről

István Lajos kutatásai vázolják az építmény történetét, ám minden részlet már nem sikerült kiderítenie – ezek között van a legizgalmasabb: mikor és ki emelte ezt a házat. (Szöcs Lajos a XVIII-XIX. század fordulóját jelöli meg lehetséges időpontként, „az idős emberek elődeiktől hallott történetei alapján”, bár ezt hiteles adattal nem lehet egyelőre alátámasztani.)

Az 1800-as évek végén kocsma működött benne, Bucinéak hívták a kocsmárosnét. Később Molnos Biz József lakott benne, aki borvízhordásból élt, szűkösén. 1925-ben a helyi bábaasz-

szony, Parajdi Rebeka szülésző vásárolta meg Koszta Horokály József tulajdonostól, és 1958-ban adta el a zsidó Meiszter Sándornak, aki a hatvanas években eladta Józsa Butyi Lászlónak, tőle került a község tulajdonába.

„A Községi Pártbizottság és a Szocialista Nevelési Tanács és a Kultúr Igazgatóság elhatározta: ezen épületet Józsa Butyi Lászlótól megvásárolják. A vásár a következőképpen történt: Józsa B. Lászlónak a Nyilak utcában a helyi mezőgazdasági termelészövetkezet biztosított egy szép területet. A községi eljáróság a községi erdőből az eladónak biztosított egy házra való faanyagot. Így lett a község központjában a »Múzeum-ház« és Józsa B. Lászlónak a Nyilak utcájában új bennvalója” – olvashatjuk a részleteket István Lajos tollából. Szöcs Lajos *30 éve avatták fel a korondi múzeumházat* (Kulturális Figyelő, 2005, IV. évfolyam, 3. sz.) című írásában kiegészíti: a kezdeményezőknek Balázs László volt a vezetője.

Az épület eredeti kapuját 1978-ban kicserélték, Atyhából, a Korond községhez tartozó sóvidéki faluból szépen faragott, oromdiszes kötött kaput hoztak be. Felirata a következő: EZEN KAPUT ISTEN SEGEDELMÉVEL ÁLLITOTTA GYÖRFI FERENC ÉS NEJE ÉLTES JOLÁN 1899. MARC. 30.

Fazekasság, toplászat és más népi mesterségek

A múzeumházat – ugyanis a helyi szóhasználatban ma sem tájházként emlegetik – 1975. június 20-án avatták. A kiállított anyagot a lakberendezés meg a fazekasság, toplászat, pásztorkodás, más népi mesterségek eszközei alkotják. A kétszintes épületben helyet kaptak a paraszti lakberendezés jellegzetes tárgyai: kanapé, asztal, kendőszeg, festett tálas, saroktáca, szuszék, meg a háztartásban használt kisebb, esztergált fadények, kupák, dézsák, szöttesek, kompona. Nem hiányozhatnak az állattartással, pásztorkodással, kenderfeldolgozással (héhelő, guzsaly, motolla, tekerőlevél) kapcsolatos tárgyak sem.

Fazekasközpontról lévén szó, a közelmúltban formált újabb helyi termékekből értékes anyagot találunk. Közébe, hogy a piacra termelő mesternek alkalmazkodnia kell a vásárlók igényeihez, elvárásaihoz, ennek tulajdonítható, hogy pl. az évszázaddal ezelőtti cserépedények formájukban, mintájukban és a színek használatában is eltérnek a ma tömegével gyártottaktól.

A tájház legfőbb feladata éppen az, hogy tárgyi örökségünk, elődeink hagyatékának megőrzését biztosítsa. Évtizedek, egy-két nemzedék elmúltával használóikkal együtt „kopnak” tárgyak, eszközeik, szerszámaik is, a már nem használtakra pedig – bármilyen kegyes is legyen a tulajdonosa – a fizikai megsemmisülés vár. Nem kell sorolnunk a példákat, elég a most felnövő nemzedékkel példálózni, amely még a szülei által használt munkaeszközök egy részét sem ismeri.

A régi kerámia (kancsók, csempék stb.) mellett az utolsó évtizedeknek újabb formái, típusai is bekerültek a gyűjteménybe, éppen azzal a céllal, hogy a mesterség fejlődését, a formák, színek újulását, változását is dokumentálhassák. István Lajos jegyezte fel, hogy az árcsói fazekasvásárok alkalmával a kiállításon bemutatkozó helyi mesterektől származó („begyűjtött”) darabokat a megye múzeumainak juttatták, és a korondi múzeumház is kapott belőlük.

És hogy az agyagból (a korondiak szóhasználatában: palából) mi mindent lehet előállítani, megformálni, talán a legjobban példázzák azok az agyagszobrok, amelyek a kiállítás részét képezik. Meg kell jegyeznünk, a helyieken, Szász Erzsébeten és Orbán Lászlón kívül a vidék ismertebb agyagszobrászai szintén korondi ottlétük alatt vágta bele a szobrászkodásba, amint az ocfalvi Orbán Judit és a székelykeresztúri Kádár-Dombi Péter is elmondta.

Korond a taplófeldolgozásról is jól ismert. A múzeumházban láthatók a jellegzetes termékek: táskák, kalap, terítő, és az eszközök is (nyomófák, cserépből égetett minták, szelőkések stb.). Az 1870-es években Borszéki Lina székelyudvarhelyi tanítónő honosította meg e mesterséget a környéken, és a feljegyzések szerint a múlt századfordulón pedig főleg Korondon és Farkaslakán folytatták a taplóipart. Korond azonban hamarosan vezető szerepet kapott – már 1893-ban Filep János korondi postamester több embert foglalkoztatott a taplógyűjtéssel. A szájhagyomány szerint legelső taplógyűjtője Bancza Pali volt, azóta is Bancza ivadékainak nevezik a taplógyűjtőket, és a zsákot pedig Bancza-zsáknak.

A tapló nem mindegyike használható, a korondiak többségében a bükkfa taplóját dolgozzák fel, ebből barna színű alapanyag lesz, illetve a ritkább nyír-fataplót, ami fehér színű. Az épület bel-

ső tere, mérete nem teszi lehetővé olyan kiállítási anyag (pl. képek) elhelyezését, amivel bemutathatók lennének a munka mozzanatai, bár a helyieken kívül nem sokan láthatták a gyűjtött tapló füllesztését, megtisztítását, faragását (gyalulását), nyújtását, a minták rávasalását, préselését, nyomtatását, a felületek összeragasztását, díszítését.

Kartotékok és látogatók

A múzeumház megnyitása után Páll Antal fazekasmester vette át a gyűjtemény kezelését, a látogatók az ő munkáit meg is vásárolhatták ott. (A múzeumházban Páll Antal-kiállítással emlékeztek meg róla nemrég.)

A nyolcvanas évek elejétől (1981 júniusa) a múzeumház felelőse az akkoriban nyugdíjba vonult István Lajos keramikus, helyismereti gyűjtő volt. A látogatók fogadásán kívül gondja volt a gyarapításra is. 1997 januárjától Tófalvi Sándor könyvtáros lett a „múzeumőr”, jelenleg a tájházat az önkormányzat támogatásával a Firtos Művelődési Egyesület működteti.

Ambrus Lajos, a szervezet elnöke elmondta: messze fölülmúlta az előző éveket a korondi tájház idei forgalma. Míg korábban 800–1000 látogatót jegyeztek évente, idén közel 8000-en tekintették meg a gyűjteményt – hangzott el az október közepi adat. Bár az eredeti gyűjtemény darabjaiból, amely még az iskolában kapott helyet, kallódtak el, a múzeumház minden egyes tárgyáról kartotékot töltöttek ki, e szempontból messze megelőzték az általában az 1989-es fordulat után létrehozott más udvarhelyszéki, környékbeli hasonló jellegű gyűjteményeket.

A kétszobás parasztház szűkösse vált már a gyarapodó gyűjtemény méretéhez képest, újabban mind sürgetőbbé válik a rendezvényszervezéshez szükséges terület kialakítása is. A Korondon szervezett Hazanéző hon- és helyismereti táborok, az Árcsói fazekasvásár alkalmával rendszeresen a múzeumház ad helyet a települést ismertető előadásoknak. Mivel még illemhely sincsen, nagyobb rendezvény szervezésére nem is lehet gondolni. Főleg az önkormányzat gondoskodásának tulajdonítható, hogy a legszükségesebb kiadásokra sikerült előteremteni a megfelelő anyagi forrásokat, mert az elmúlt években bevezették a villanyt, tavaly újrászindelyezték a házat, és az épület belső tapasztását is javították.

Az ide látogatók helyi kiadványokat, a Firtos Művelődési Egyesület könyveit, a *Hazanéző* folyóiratot vásárolhatják meg, illetve korondi képeslapokat vihetnek emlékül magukkal.

P. Buzogány Árpád

*A szerző felvételei (2007)
Lásd a hátlap fotóit*

„A köztudatban az a felfogás volt elterjedve, hogy a Székelyföld nem kedvezett a városok fejlődésének”

Novák Károly István beszélgetése Pál Judit történésszel

Erdély, illetve a Székelyföld történetének kutatásában a várostörténet aránylag ritkán felbukkanó téma volt a legutóbbi időkig. Pál Judit történész e kutatási területen elmélyülő szakemberek egyike, aki a Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914 című munkájában behatóan foglalkozott ezzel a kérdéskörrel. Mivel magyarázható a téma iránti mérsékelt kutatói érdeklődés és hol tart ma a szakma?

A XIX. század vége felé volt egy hulláma a várostörténeti kutatásoknak, akkor a milleniumi monográfiák keretében több városról is készült nagyobb terjedelmű munka. Utána hosszú ideig, különösen a Székelyföld vonatkozásában nem történt semmi. Főként azért, mert a köztudatban az a felfogás volt elterjedve, hogy a Székelyföld nem kedvezett a városok fejlődésének, itt nem voltak igazi városok. Ezért inkább a falvakkal, a parasztsággal foglalkoztak. 1945 után, már a hivatalos ideológiából következően is ez lett a trend, a polgárság megbélyegzett osztálynak számított, annak történetét nem kutatták, ha városi milióval foglalkoztak, akkor a munkásmozgalom története került előtérbe.

A romániai történeti bibliográfiákban is a munkásmozgalommal vagy a párttörténettel foglalkozó tanulmányok vannak többségben. A várostörténet szinte egyenlő lett a munkásmozgalommal és párttörténettel, a város azok helyszínéül szolgált. Emiatt van az, hogy amíg Magyarországon már a 1970-es, 1980-as években megindultak a komoly várostörténeti kutatások, addig Romániában erről nem beszélhetünk.

Ha készültek is ilyenek, főként a megyei múzeumok kiadványaiban találjuk. Város-történettel is próbálkoztak, de ezekben a város kizárólag keretként, egyfajta háttér-ként jelentkezett.

Visszatérve a XIX. században megjelent munkákhoz, a várost vagy egy sajátos szigetnek tekintették, vagy az országos szintű politikai események helyszínének. Ma nem ezt értjük várostörténet alatt.

Magyarországon, a XX. század viszonylatában, több szerző is megpróbálta a társadalomtörténet keretébe illeszteni a várostörténetet. Elsősorban itt Bácskai Vera nevét említeném, aki statisztikai módszereket használva, óriási adatbázist állított össze. Szerzőtársával, Nagy Lajossal együtt feldolgozták az 1828-as nagy magyarországi összeírást és ennek alapján különböző városkategóriákat képeztek.

Ilyen kutatások 1989-ig Erdélyben, sőt Romániában sem folytak. A 1980-as években nálunk annyiban történt nyitás, hogy néhány kolozsvári történész is elkezdett foglalkozni várostörténettel. Imreh István és Csetri Elek közös tanulmánya az erdélyi városok demográfiai alakulását tárgyalja, hosszú ideig ez volt a legátfogóbb ilyen jellegű munka. Itt kell megemlíteni Egyed Ákos nevét, aki az 1980-as évek elején adta közre a *Falu, város, civilizáció* című kötetet. Akkor az egyfajta revelációként hatott, ők voltak azok, akik a társadalomtörténeti szempontot meghonosították az újkori Erdély kutatásában. Egyed Ákos például az erdélyi városokat – egyéb szempontok mellett – a különböző civilizációs vívmányok megjelenésének, a bankrendszer, a vasúthálózat és ezek kihatásainak összefüggéseiben vizsgálta. Utána is jelentek meg tanulmányai, Kolozsvár dualizmus kori fejlődésével, Kövály Lászlóval, mint városépítővel külön is foglalkozott.

Az 1989-es fordulat után Romániában is – az Akadémia mellett – létrejött egy a

várostörténeti kutatócsoport, illetve a Romániai Várostörténeti Bizottság. A szemlélet azonban kevésbé változott, bár a bizottság próbált interdiszciplináris kutatások keretében szolgálni. Ami megvalósult, az, hogy Románia várostörténeti atlasza keretében megjelent már néhány füzet, illetve úgy tűnik, hamarosan meg fog jelenni Románia várostörténeti bibliográfiája.

Ebben az időszakban az erdélyi városokra nézve a legkiemelkedőbb munka egy fiatal magyarországi történész, Sonkoly Gábor tollából született. Ő írt a XIX. századi erdélyi városhálózatról. Összeírások alapján próbálta nyomon követni a városhálózat alakulását, és módszertanilag érdekes módon, fejezetenként különböző szempontok alapján vázolta fel a városok fejlődését.

A Székelyföldi városokra vonatkozóan mondja: az itteni városhálózat jóval később alakult ki, nem igazán jelentek meg nagyvárosok, a Székelyföld periférikus helyzetben maradt.

Székelyföldön a városiasodást sokan megkérdőjelezték, sokáig uralkodó volt az a felfogás, hogy itt nem is volt a szó klasszikus értelmében vett városhálózat. Az utóbbi időszakban ez a nézet megdőlni látszik. Tulajdonképpen mikorra tehetjük a székelyföldi városiasodás kibontakozását?

A felvetett probléma részben városdefiníció kérdése. Nagyon sokáig csak a szabad királyi várost tekintették városnak. Székelyföldön egyedül Marosvásárhely lett szabad királyi város a XVII. század elején, ennek következtében „ki is iktatódott” a Székelyföld keretéből, mert önálló törvényhatósággá vált. Így az egyetlen szabad királyi városunkat is „elveszítettük”. Emiatt tekintették úgy a térséget, mint ahol nincsenek igazi városok.

Régen a jogi szemlélet volt a domi-

Pál Judit

Született Sepsiszentgyörgyön, 1961. december 21-én

1998-tól adjunktus, majd docens a Babeş–Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár) Történelem–Filozófia karának újkori történelem tanszékén
Doktori disszertációja (1998): *Városfejlődés a Székelyföldön a XIX. században*

Kutatási projektek: *Erdély a dualizmus korában; az erdélyi modernizáció és polgárosodás.; Erdély és különösképpen a Székelyföld városfejlődése a XVIII–XIX. században.; Interetnikus kapcsolatok a XVIII–XIX. században, különös tekintettel az erdélyi örményekre.*

náns, hogy város az, amelynek jogi privilégiumai vannak. Ha ezt vesszük is alapul, a Székelyföld nem állt olyan rosszul, sőt. Volt egy sajátos városkategória, a taxás helyek. Ezek is majdnem olyan széleskörű kiváltságokkal rendelkeztek, mint a szabad királyi városok, még diétai képvisletük is volt, tehát az országgyűlésre követet küldhettek. Viszonylag széles autonómiával rendelkeztek, nem álltak a szék fennhatósága alatt.

Néhány évtizede terjedt el az ún. funkcionális városfelfogás, amely elemzi, hogy a környék szempontjából milyen funkciók koncentrálódnak a városokban, mennyire sikerült a város és környékének lakosságát ellátni bizonyos javakkal. Itt nemcsak anyagi javakra gondolok, hanem kulturális javakra, kórházi szolgáltatásokra stb. Ilyen értelemben nyilván központi helyek voltak, legalábbis néhány. Voltak olyan települések Székelyföldön, amelyek rendelkeztek ugyan kiváltságokkal, viszont különböző okokból kifolyólag nem fejlődött ki igazi városiaság. Ilyen például Illyefalva, vagy részben Bereck, amely sajátos helyzetben volt pozíciójánál fogva. Az Ojtozi-szorosnál fekszik, Moldva fele az átmenő kereskedelemről húzott hasznot, de miután a vasút elkerülte, a város elvesztette addig betöltött szerepét. Az ilyen egyfunkciós települések nem tudtak igazi várossá alakulni.

Egy angol történészről frappánsan nyilatkozott a városdefiníció kérdésében: jobb visszatérni ahhoz a régi felfogáshoz, mely szerint város az, amit a kortársak annak tekintettek. Ha ebből a szempontból közelítjük meg a problémát, akkor a székelyföldi városok nagy része is város volt, a kortársak is úgy tekintettek rájuk.

Az 1867-es kiegyezést követő dualizmus időszaka egyértelműen fejlődési korszaka volt a székely városoknak, annak dacára, hogy a Székelyföld a Monarchia peremvidéke volt és gazdaságilag a kevésbé fejlett területek közé tartozott. Mindezek ellenére 1914-ig, az első világháború kitöréséig tetten érhető egy részben gazdasági, részben infrastrukturális fellendülés, amit a kulturális élet kiteljesedése kísért. Ez a folyamat egyes településekre kedvezően hatott, míg mások, például Nyárádszereda, kezdték elveszíteni városi jellegüket.

Az egykor városi kiváltságokkal rendelkező településeknek két nagy kategóriáját különböztethetjük meg. Egyértelműen azok kerültek helyzetbe, melyek megyeközpontokká váltak. Ez az adminisztratív szerepkör nagyot lendített a városok helyzetén. A világháború előtti három évtized nagy kiugrást jelentett, rengeteg intézmény települt ezekbe a városokba, kiépült az infrastruktúra, megjelennek a külön-

böző civilizációs vívmányok, felerősödött a polgáriadosás. Jó példa erre Csíkszereda esete. Régen a szék központja Csíksomlyó volt. Miután Csíkszereda lesz a vármegyeközpont, hihetetlen mértékű fellendülés tapasztalható. A dualizmus kezdetén a lakosság száma még a kétezret sem érte el, leírásokból tudjuk, hogy teljesen falusias környezet volt. A városháza egy emeletes faépület volt, alul kocsmával, felül a tanácsi hivattal, amúgy is teljesen patriarchális viszonyok uralkodtak. Ehhez képest teljesen más kép fogadta az embert az első világháború előtt, amikor már szecessziós épületek, közhivatalok vannak Csíkszeredában, látványos a fejlődés és, ha jól tudom, a fejlődés iramát tekintve a történeti Magyarország majd minden városát lekörözte.

A városi privilégiumokkal rendelkező települések egy része elvesztette kiváltságait, visszafejlődtek. Az 1876-os nagy közigazgatási átszervezés után törvény szabályozta, hogy mit tekintenek városnak. Nagyon sokan, főleg a kisebbek, Felvinc, Nyárádszereda, Bereck, Illyefalva mezővárosok, taxás helyek vagy Oláhfalva kiváltságos falu, nem tudták teljesíteni a kritériumokat, elvesztették a városi státust, és mivel nagyon kevés központi helyi funkcióval rendelkeztek, ma már, ha az ember nem tudja, nem mondja meg, hogy egykor városi kiváltságokkal rendelkeztek. A tizenkét település fele megmaradt városnak, és jelentős mértékben fejlődtek.

Az, hogy mit is jelentett a közigazgatási funkció, arra jó példa Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely esete is. Egészen a XIX. század közepéig Háromszéken egyértelműen Kézdivásárhely volt a városiasabb település. Az 1870-es népszámlálás adatai alapján, az iparban és a kereskedelemben dolgozók arányát tekintve, Kézdivásárhely a történeti Magyarország első négy városa között volt. Ennek ellenére, egyrészt az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia között kibombázott vármáború, ami tönkreteszti a Romániába irányuló exportra alapozó kisipart, másrészt az, hogy Sepsiszentgyörgy lesz a megyeközpont, egy kis „skanzenné” alakítja Kézdivásárhelyt. Elveszti a dinamizmusát, és az egyetlen város lesz, amelynek lakosság-száma nem növekszik, hanem fogy.

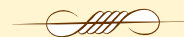
Székelyudvarhely hogyan illeszkedik ebbe a sorba, hiszen a vármegyek kialakításánál megőrzi korábbi szerepét. Azelőtt székközpont volt, most meg vármegyeközponttá vált. Iparosvárosnak is tekinthető, de az imént említett vármáború súlyosan érintette őt is, a vasút későn érkezik ide, ami ismét hátrányt jelentett gazdaságilag.

Ennek ellenére Udvarhely is az egyik nyertese ennek az időszaknak. Sőt, ha úgy

tetszik, az összes székelyföldi város közül a leginkább szerves fejlődés Udvarhelyen zajlott. Udvarhely mindig is erőteljesen urbanizált település volt. Itt nemcsak a céhes élet, a kisipar volt erős, hanem iskolaváros is volt. Egy, a XIX. század első feléből való statisztika szerint a város lakóinak negyedét tették ki a diákok és tanárok. Ez erőteljesen rányomta a bélyegét a város fejlődésére. Udvarhely a mai napig megmaradt egy ilyen sajátos, polgári kultúrájú kisvárosnak, amíg a többiek esetében ezt nem mondhatjuk. Székelyudvarhelynek ezt a szerves fejlődést sikerült fenntartania, sokszor előnnyel, sokszor hátránnyal járt, hogy egy sajátos színfolt maradt. Ha megnézzük Udvarhely városképét, akkor látszik a dualizmus kori fejlődés a városon. A kisipar tényleg megszenvedte ezt az időszakot, bár ez még kutatásra váró téma. Az iparkamarai jelentések tele vannak jajveszével, hogy részben a vármáború, részben az osztrák és cseh ipar versenye mennyire tönkretette a Székelyföld kisiparát. A vasutat meg csodaszernek tekintették. Azt gondolták, hogyha a vasút eléri az illető várost, avval megoldódik minden probléma, az a település felvirágzik. Szerintem ilyen mértékben egyik sem igaz.

A várostörténeti kutatásokban melyek lennének azok a kiugrási pontok, kihívások, amelyekkel egy kutatónak érdemes lenne még foglalkoznia?

Ilyen rengeteg van, a nyugati szakirodalomban sok az ígéretes irány, a térhasználatról kezdve a különböző egyesületi mozgalmakig. Viszont nálunk hiányoznak az alaputatások, így nehéz valamelyik külön témával foglalkozni. Külföldön már réges-rég elkészültek a városi élet különböző területeit bemutató munkák, nálunk még úgy fog neki az ember egy-egy ilyen kutatásnak, hogy nincs meg az alap. Én is ezzel szembesültem a könyvem megírásakor. Tehát egyszer az alaputatásokat kell elvégezni és arra lehet építkezni. Rengeteg a teendő, nem hiszem, hogy kiemelhető egy sajátos irány.

„...a régi szokás szerént ki menvén a Falu...”

A székely falusi lakosság megélhetésének alapja évszázadokon át a föld volt. A megtelepedés utáni közös földbirtoklásból, a kezdeti osztásos rendszerből – amikor a kapott nyílföldnek a család, vagy a nemzetség átmeneti időre használója és nem tulajdonosa volt – az örökölhető, eladható, vásárolható magánbirtok kialakulása több évszázados folyamat eredménye. E folyamatban a családi birtok gyarapításának egyik formája a **szabad foglалás** volt. Ez a birtoklási mód az osztatlan közös földből, „a Falu szabadjából” kihalált, egyéni művelésbe vett föld használatát jelentette, ennek feltételeit pedig a faluközösségek helyi szokásai szabályozták. Wellmann Imre agrártörténész megállapította, hogy Magyarországon az 1760-as évek végére csaknem teljesen a múlté lett a szabad foglалás gyakorlata.¹ A Székelyföldön azonban a foglалás szabadsága későbbi időig tartott. Ennek okait a társadalmi berendezkedés sajátosságaiban, a demográfiai viszonyokban és a táj természeti adottságaiban kell keresnünk.

A földfoglалásról alább közölt homoródalmási forrásaink különlegessége, hogy – a szintetizáló szakirodalom megállapításait alátámasztva – nemcsak a foglалás tényéről tudósítanak, hanem feltárul az egykori valóságos élet egy-egy eseményének mikrokozmosza, apró mozzanatokból szövődő forgató-

könyve: szempontok, normák, értékek, eleven viszonyok szövődéke, a helyi szokásrend parancsoló ereje, a közösségi és egyéni gondolkodásmód.

Az első forrástörödéünk arról a konfliktusos társadalomtörténeti helyzetről ad hírt, amikor az osztatlan közföldök időleges használatával elégedetlen társadalmi csoportok szembeszálltak az addig érvényes szokásrenddel: nem akartak lemondani az elfoglalt, bekerített szántók használatáról. Érdekeik védelmére a szomszéd faluban kerestek segítséget, két abásfalvi tekintélyes gazdát hívtak a falugyűlésbe:

„Mű Gergely Páll és János István, Udvarhely Székben, H. Abásfalván lakó Primipillus Személjek, adjuk tuttára mindeneknek, az kiknek illik ez mű jelen való levelünknek rendiben, hogy ez jelen való 1792. esztendőben és ezen esztendőben eset Keresztelő Sz. János napján, találának megh münköt, ez mű lako házunknál, megh írt Udvarhely Széki Homoród Almási Boka János, k. Kenyeres János, Antonya Páll és k. Rigo András Primipillus Személjek, és kérének münket, hogy el mennék megh írt Székben Ho. Almásra a végre tudni illik, hogy lévén az faluval Almással ez megh írt Személjeknek az Almási határon valami foglалás Szántó földek miá ellenkezések, melyeket az intro Senptus Személjek bé kertelvén, és az falu Al-

más nem akarja békeséges uraságába hadni, hanem el akarván rontani és mü előttünk valami törvényes remédiummal [perorvoslattal] akarván Procédálni, Penes Protestationem, mint külső emberek előtt, mü előttünk munkában vehessék dolgokat. Melly foglалás is volt Almásnak Csik fele forduló felében, Vargyas oldala nevű helyben, két vagy három darabocska, mely kérésekre az megh írt Személjeknek, midőn elmentünk volna, egyet értvén az megh írt Személjekkel és ugyan azon dologért lévén azon a napon az teljes Falunak Almásnak is közönséges Gyűlése, mü is az megh írt Személjekkel menénk az Falu Gyűlésébe, holot az Falus Biró Donáth István, az teljes Faluval egybe gyűlt vala, ara az végre, hogy az foglалásokat el rontanák, lévén ezért sok villongások az Faluval Almással az megh írt Személjeknek más foglалásokkal együtt, végre az falu eleibe állván az megh írt Személjek és azokkal együtt mások is felesen, kik is hasonló foglалásokat Cselekettek volt ez Falu határán és illyen [?] proponáltak [?].”²

Sajnos nem tudjuk meg az irattörödékből, hogy miben állapodtak meg a falugyűlésen, mennyire sikerült eligazítani az ellenkezéseket, villongásokat a falu és a földfoglалók között. Valamilyen megegyezés feltehetően született, mert másnap „a falu”, vagyis az akkor 1150 fő körüli lakosságot képviselő előljároság – a bíró és a „hütösök” – felkerekedtek, hogy a határ „napkeleti” részének kaszálóterületein is megvizsgálják a foglалásokat:

„Ao 1792 év 25-ta Juni a falu a foglалásokra kimenvén, akitől hol mit el vettek és el adták, a melly következnek eszerént:

1-mo Megyeligatjában a György Ferenc kertit vissza vették a füvit adták Kis [...] Simonnak [...] 6 [forintért – megj. O. S.]

2-do A belső végibe a [...] Bencző Andrásnak [...] 2

3-io Kő alatt [a Vargyas szurdokvölgyének déli kijáratánál elterülő kaszálóterület neve – O. S.] ki kezdeték járnai az Orbánok pajtájoknál a falu és a szénafüvek széllin való köz kertet az árok fejün fejül 15 lépésnire, egy nyírfa bokor tövire egy halmot raktak, azon fejül egy nagy Mész követ meg keresztettek, feljebb Szabó András és Rigó Pálé között egy halmot raktak. Feljeb a

*Homoródalmás
Rigó Mihály felvétele*

Homoródalmási utcarészlet Incze László felvétele

egy nagy bokor tövin egy halom, feljeb, egy nagy Bükfa alat a régi halom meg maradt, a Bodoréké közü s a Sebestyén Andrásé közü egy nagy halmot raktak, a Sándor pajtáján küjel a karéjba egy nagy bükfa tövin egy halom, feljeb a Balázsén egy Nagy Csere fa tövin a karéjban, a Sándor István helyinek a külső végibe meg maradt helyen való füvet meghadták, hogy Sándor István adjon a fűért 10 forintot, ha nem akar adni a falu a két csordát hajtassa rea.

Mikor onan kijött a falu a Sebestyén András helyiért határozot meg, hogy még Sebestyén András, azon feljül amit edig adot volt, adjon 100 forintot.

Onan a Szondi Mihály foglalására mentünk lemitálták a helyet egy szekér szénára való: 6.

Onan mentek a Lőrincz Péter foglalására lemitáltatott egy szekér szénára való: 6.

Onan jöttek a Sándor Zsigmond foglalására lemitáltatott 2 szekérre valónak, adjon 10.

Onan mentek a Horvátéra ez úgy állitot meg, hogy van annyi mint a Got-hát Istváné, adjon 25.

A Horváté végibe Sándor Ferenc adjon 6.

Onnan mentek az Orbán Istvánéra, ott úgy állitot meg, hogy a Sándor Zsigmondé mellett az Orbán Istvánén a Marhának utat hagytak a vízre bé, a mi a Marha utjából maradt az lemitáltatott úgy, hogy Orbán István adjon 80.

Sos Pálnak egy kevés foglalása lévén a kutnál aszmonda hagyják az útgik a Merkén való széna füviért, a mellyet a Falunak hagyja Sós Pál uram küjebb Jósa Mihálynak foglalása lévén...”³

A fenti sorok a birtokrendezés ősi formáját örökítették meg. A falut képviselő testület a – feltehetően egy év alatt – történt foglalásokat ellenőrizte és megállapította az elfoglalt területek haszonvételének értékét. A fellelhető te-reptárgyakat felhasználva, kijelölték a birtokhatárokat, tulajdonviszonyokat rögzítettek: nemcsak a magánbirtokok és a falu közös földje közötti határvonalat jelölték ki, hanem a magánbirtokokat elválasztó határokat is. Használati jogokról döntöttek: „a György Ferenc kertit” – egy bükkerdőből irtott, ma is e néven ismert területet – nem tudjuk mi okból, visszavették használójától és más igénylőnek adták. A közösből fog-

lalt területért a foglalók fizetni kötelesek, ha valaki vonakodna, a falunak vannak eszközei, hogy ezt kikényszerítse („ha nem akar adni a falu a két csordát hajtassa rea”). Ezek a mozzanatok is jelzik, hogy a közösségnek a földhasználat és birtoklás szférájában ekkor döntő szerepe volt, a magánérdekek elé helyezték a közösségi érdekeket (pl. a csordának utat hagytak „a vízre bé”, a magánbirtok rovására).

A XIX. század elejétől több adatunk van a falu szabad földjének kiárusításáról. A közföld ekkor már adásvétel tárgya: a föld a vételár kifizetése után foglaló örökös tulajdonába szállt. A falu előljárói a központosító állam iránt növekvő kötelezettségek teljesítésének fedezetét a közföldek eladásával próbálták megteremteni. Ez a kényszer felgyorsította a tulajdonviszonyok átalakulását, előmozdította a társadalmi differenciálódást.

Végezetül említsünk meg egy még megválaszolatlan kérdést: forrásainkban több utalás van arra, hogy a falu előljárósága június végén, Keresztelő Szent János születése napja körül (június 24) ellenőrizte a foglalásokat. Az előbbieknél negyven évvel későbbi, szintén földfoglalásról készült iratban mint régi szokást említik a június végi határellenőrzést: „Mü kik ide alább neveinket le irtuk, a tellyes Falunak Személyessei adjuk tudtára mindeneknek a kiknek illik, hogy a múlt 1832-ik Esztendőben Juny 24-ik napján, a régi szokás szerént ki menvén a Falu Almás az elfoglalt helyek megvizsgálására és az

eladható, vagyis az el kerülhető helyeknek árok meghatározására...”

Nagy valószínűséggel nem az időpontok véletlen egybeeséséről van szó: úgy gondoljuk, a szokás racionalitását az a körülmény magyarázza, hogy ebben az időszakban látható volt, milyen fűtermés lesz az erdei kaszálókon, ekkor lehetett felbecsülni annak értékét. További kutatások adhatnak választ arra, hogy az európai kultúrkörben jeles napként ismert Szent János naphoz kötődő ünnepkörök (melynek részei a növényekkel kapcsolatos hiedelmek, rítusok is)⁴ és a határellenőrzés szokása között volt-e kapcsolat, helyi jellegű szokás volt-e, vagy szélesebb körben is érvényes gyakorlat. Ez utóbbi feltevés talán nem egészen alaptalan, ha arra gondolunk, hogy a legrégebbi (1581-ből ismert) falutörvényekben, a gyergyóújfalviban és a gyergyószentmiklósiban a kaszálók hasznosítása Szent János nap előtt és után változott.

Oláh Sándor

¹ Wellmann Imre: *Válogatás Wellmann Imre agrár- és társadalomtörténeti tanulmányai-ból*. Miskolc, 1999. 179.

² Az iratot a Homoródalmási Unitárius Egyházközség irattára őrzí; az idézett módon félbeszakad.

³ Az említett egyházközség irattárában található ez az irat is, erről is hiányoznak az aláírások, elképzelhető, hogy a határjárás helyszínein rögtönzött feljegyzésről van szó.

⁴ Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek*. Bp., 1983. 139.

Tiboldi István adomái

Tiboldi István Székelyszentmiklóson, egyszerű földműves családban született 1793-ban. Szellemének pallérozását Bodor János iskolamester kezdte el a siménfalvi iskolában. A jó eszű gyermeket a szülők tovább taníttatták a székelykeresztúri algimnáziumban, majd a kolozsvári kollégiumba küldték. Itt elvégezte a teológiai tanfolyamot is. Tanulmányainak befejezését követően, negyed századon keresztül a szentgericei ifjúságot nevelte, oktatta, de átmeneileg tanított a szomszéd községben, Harasztkeréken is. Iskolamesteri tevékenysége mellett kántori teendőket, illetve szószéki szolgálatot is teljesített. 1844-ben lemondott szentgericei tanítói állásáról; hazaköltözött szülőfalujába, Székelyszentmiklósról. Nevelői hivatásérzete azonban töretlen maradt, Székelyszentmiklóson és Kedében is vállalta az önként jelentkezők tanítását. Nem alapított családot.

Tiboldi széleskörű kulturális tevékenységet folytatott. Irodalmi alkotásainak túlnyomó részét a nevelés céljából írt gyermekversek képezik. Számuk túljut a 250-en, azonban egy részük elkallódott. Írt még epigrammákat, lakodalmi és sírverseket, koporsófeliratokat, halottbúcsúztatókat és névnapi verseket. Részt vett Kriza néprajzi gyűjtésében (egy része *Vadrózsák* címmel jelent meg) és a Merényi-féle népmese-gyűjtemény összeállításában. Az „öreg trubadúr”, ahogyan Benedek Elek nevezte, 1880-ban hunyt el. Az általa gyűjtött adomák, amelyekből az alábbi válogatás készült, Kriza János kéziratos hagyatékából kerültek elő (*Adomák és tanítómesék*. Bukarest, 1988).

Mihály János

Egy magyarul keveset tudó szász ifjú mint jogász, magyar városban, egy most összekelt ifjú úri párnál akarván tisztelni, kérésére mások taníták meg őt a jókívánság formájára: „Adja Isten, hogy a tekintetes asszony a főköttöt egészséggel viselhesse!” Ezzel ő bemenvén reggel az új párhoz, mondá mélyen meghajtva magát: „Adja az Isten, hogy a tekintetes asszony a kötőfeket egészséggel viselhesse!”

Egy falusbíró felsőbb rendelet nyomán parancsolá néhány embernek, hogy

állítsanak fel egy bitófát a falu határán. De azok hanyagságból nem sietvén a munkával, a bíró dorgálva kezdé szidalmazni őket, mire monda egyik közülük:

– Nem tudtuk, hogy a bíró uramnak sürgősen nagy szüksége van bitófára, mert eddig megcsináltuk volna.

Egy kedélyes székely egykor így becséle többek előtt:

– A minap szorgos utam volt, s amint mentem, egyszer hát hallok nagy supogást a hátam megett, de mivel sietős volt, én nem néztem hátra megtudni, hogy mi supog ott, gondolám, nincs bajom velem. De csak ismét hallom, hogy csak supog valami ott hátul. Már ekkor gondolkodni kezdék, hogy miféle supogás lehet az, de nem tudám kitalálni. Egyszer hátranézek később, s hát látom, hogy engem ütnek.

Tiboldi István
Uggy István rajza

Egy kicsin falu közönsége két választott embert küldte a vidéki altiszthez egy kényes közügy eligazítása végett, kik midőn egy kis botlást ejtettek volna a tiszt előtt történetből a rájuk bízott ügyben, a tiszt kérdé tőlük gúnyolódva:

– Hát a ti falutokban nem kaptak okosabb embert nálatoknál?

– Kaptak volna biz ott – mondá egyik –, de aztán az okosabb embert okosabb eleibe küldik, ide mi is jók vagyunk.

Egy szegény ember csak kenyeret s hagymát vacsorálván csütörtökön estve a kicsi fiával, mikor a fiú két fő hagymát

megevék, apja odaveté neki a harmadikot is, mondván:

– Edd meg még ezt a fő hagymát is, lakjál jól, mert holnap böjt lesz.

Egy falusi ember peres ügye miatt a fővárosban mulata néhány nap, s az idő alatt halála történék ott egy polgárnak, kinek részére elholta után egy vagy két órával történék a harangozás.

– Hát tekintetes úr – mondá ügyvédjének a peres –, itt olyan későn szaggatnak, ha meghal valaki? Hiszen a mi falunkban olyan hamar szaggatnak a halottnak, hogy némelyik még jól hallja, mikor harangoznak neki.

Egy népes faluban pálinkanemivő egylet alakulván, közbeszéddé vált ott a környéken, hogy azon faluban eltemették a pálinkát. Ezt többször hallván egy kisfiú is a közeli faluban, mondá iszákos nagyapjának:

– Azt mondják, nagyapám, hogy S. faluban eltemették a pálinkát, én elmenyek, kiásom s hazahozom nagyapámnak.

Egy falusbíró, ki még csak ábécét sem tanult vala, hivatalos levelet kapa a királybírótól, s azt végiglelelészvén szemeivel, kérdé tőle a levelet átadó ember:

– No, hát mit ír a királybíró úr a levélben?

– Azt nem tudom szóról szóra most megmondani, hogy mit írt – felel a bíró –, de látom, hogy erősen haragszik.

Szokás a Székelyföldön, hogy ha valamely gazda megvendégeli atyafiát vagy mást, a vendég a jóltartást megköszönve, azt is szokta mondani:

– Az Isten a reánk tett költséget pótolja ki mennyei tárházából.

Egy jó gazda fia lakodalmi ünnepén megvendégelvén egy cigányt, mondá köszönetül az:

– Az Isten pótolja ki a kietők tárházából, amit megettem.

Egy székely születésű iskolatanító botlást ejtvén némi rábizott dologban, csakhamar helyrehozá hibáját, mire mondá neki a lelkész:

– A székelynek az utolsó esze jó.

– Másnak a sem jó – mondá a tanító –, nekünk székelyekül az utolsó eszünk legalább jó.

„... szülőföldünkön lehet és érdemes jövőt teremteni”

Azt mondják, az emberi tettek számokkal is leírhatók. A számmisztika játékanak kedvéért alkotó emberi cselekedet végtermékeként kódoltam be az előttem fekvő könyvet:

1–3–4–14–158–60–504–XVI.

Háromszékről szól ez a kötet... – könyvtáros szerkesztői, jelen sorok írója és még sokan mások szeretett kishazájáról. Csak a terjedelem szabta keret mondatja szerény szerkesztőivel az ajánlásban, hogy „nem mindentudó háromszéki enciklopédia”-ként, csak jó olvasási élmény nyújtásának igényével állították össze a kiadványt. A cím (*Háromszéki olvasókönyv*. Sepsiszentgyörgy, 2006) jóval kevesebbet sejtett, mint a tartalomba foglalt felsorolás. Nézzük, mit is tartunk kezünkben! Olvassunk bele...!

Egy könyv *Háromszékről*, négy fejezetben *tizennégy* szerző és szerkesztő gondozásában. *Százötvennyolc* oldalt felölelő, összegző jellegű tanulmány keretében barangolhatjuk be a háromszéki tájat [*Kovácsna megye leírása*], ismerkedhetünk meg történetével [*Székely történeti kistükör 1848-ig*], kiemelkedő történelmi alakjával [*Gábor Áron, a székely ágyúöntő*], népével [(*szász*)sebesi, (*szász*)kézdi, (*szász*)orbói székelyek], annak korszakhatározó tétével [*Háromszék önvédelmi harca 1848. november 12. – 1849. január 5. között*] Kisgyörgy Zoltán, Hermann Gusztáv Mihály, Demeter Lajos szakavatott irányításával.

Ugyancsak itt szembesülhetünk mindazon írott, szellemi és anyagi valóságában fennmaradt, kultúrában és tárházaiban (iskolákban, múzeumokban, színházakban, kiállítótermekben) tárolt, őrzött és a jelenkori valós értékekkel, melyek civilizációs jelleget kölcsönöznek ennek a tájnak [*Szőcsné Gazda Enikő*: *Háromszék népművészete*; *Szőcs Imre*: *Háromszék művészettörténeti körképe*; *Nagy Zsófia Borbála*: *Skólák évszázadai*; *Kató Zoltán*: *A Székely Nemzeti Múzeum*; *Demeter Lajos*: *A kézdivásárhelyi Múzeum, A csernátoni Haszmann Pál Múzeum, A kézdi-*

vásárhelyi színjátszás; *Czegő Csongor*: *A színházi élet Sepsiszentgyörgyön*; *Szőcs Imre*: *Képzőművészet Háromszéken*; *Váry O. Péter*: *Háromszék írott sajtója*]. Ezen rész záróakkordjaként hadd emeljük ki *Váry* üzenő végmondatát: „szülőföldünkön lehet és érdemes jövőt teremteni”.

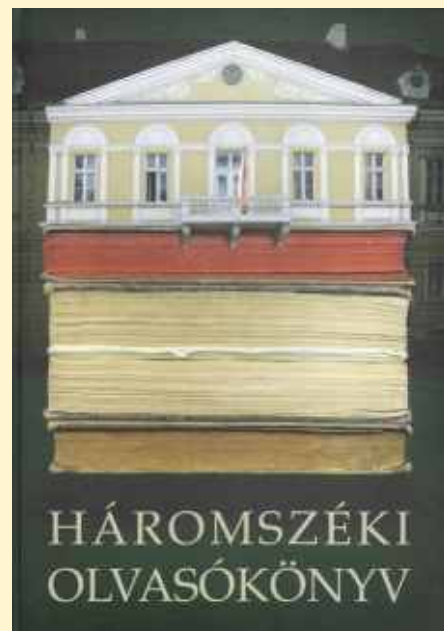
S ha az eddigiek nem győzték volna meg az olvasót, még mindig van esély arra, hogy *hatvan*, többnyire ismert és egypár ismeretlen szerző munkájából válogatott szemelvény segítségével a történelmi korok távlatából napjaink felé haladva megérthessük az állítás igazságát. Háromszéki írók és írók Háromszékről valának *ötszáznegy* oldalon át tájról, korról, fájdalomról, (ki)tartásról, szépségről, (haza)szeregettről, életről, tudományosságról, (anya)földről, (hon)vágyról, (gyermek)korról, (gyermek)világról, emlékekről, emlékezettről, versről, irodalomról, művészetekről, kultúráról, a háromszéki emberről. Emlékirók, írók, költők, tudósok [*Kézdivásárhelyi Matkó István, Köröspataki Bedő János, Cserei Mihály, Apor Péter, Vargyasi Dániel István, Dálnoki Veres Gerzson, Mikes Kelemen, Hermányi Dienes József, Bod Péter, Benkő József, András Sámuel, Benedek Elek, Magyar Lajos, Bölöni Farkas Sándor, Mikó Imre, Kriza János, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Benedek Marcell, Tamási Áron, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Gyallai Domokos, Csáth Géza, Elekes György, Tamási Áron, Márai Sándor, Ignác Rózsa, Holló Ernő, Gagyi László, Sánta Ferenc, Beke György, Bodor Ádám, Czegő Zoltán, Zágoni Attila, Magyar Lajos, Farkas Árpád, Csiki László, Vári Attila, Bogdán László, Sütő István, Markó Béla, Boér Géza, Borcsa János, Veress Gerzson, Fekete Vince, Látó Anna, Fábrián Ernő, Imreh István, Veress Dániel, Egyed Ákos, Domokos Géza, Sylvester Lajos, Kónya Ádám, Gazda József, Albert Ernő, Féder Zoltán, Gazda Klára, Pozsony*

Ferenc, Balogh László, Bíró Béla]. Majd tizenhat táblányi kép [fotók *Henning János*] következik szövegkiegészítés gyanánt. S ami a számsorból kimaradt: a nyomdatechnikailag [*Kisgyörgy Tamás, Tompa Ernő*] is igényes kivitelezésű munka szép kötetstábláinak [borítóterv *Péter Alpár*] előzéklapjain egy-egy történeti térkép eligazításul. Mindez a *Kiss Jenő* által koordinált szerkesztőbizottság [*Demeter Lajos, Hollanda Andrea, Hubbes László, Nagy Zsófia Borbála, Szőcs Imre, Cs. Benedek Csilla*] odaadó munkáját dicsérve.

A szerkesztők könyvhöz fűzött reménye beigazolódni látszik: a magunk részéről – mindenkinek nem eléggé ajánlható módon – kedvünkre való olvasmányra leltünk lapjain. Ismereteim sokszínűbbé, Háromszékhez való kötődésem mélyebbé vált általa. Köszönet érte!

S csak úgy eltűnődöm... Ha a háromszéki magyarok idei világtalálkozója jövőben rendszeressé vál-(hat)na... akkor, netán az olvasókönyv további kötetei is sorozatba szerkesztőd(het)nének...?

Róth András Lajos

Évfordulóink. 2007. október–december

Október

2. – 235 éve halt meg **Karácsonyi Ignác** egyházi író. Pécsen született 1762. január 25-én. 1757–1758-ban az udvarhelyi jezsuita iskolában retorikát és poétikát tanított.

– 95 éve született Rugonfalván **Balogh Dezső** népdalkutató. Székelykeresztúron végzett a tanítóképzőben.

3. – 100 éve született Székelyszentléleken **Benedek Simon**, páter Benedek Fidél történész, szülőfaluja iskolájának névadója. Történettudományi doktorátust szerzett 1945-ben. Munkái: *Tatárbetörés Csikba 1661-ben* (Kolozsvár, 1945), *A kolozsvári ferences templom* (Kolozsvár, 1946).

Páter Benedek Fidél történész

4. – 10 évvel ezelőtt hunyt el Udvarhelyen **Venczel László** (szül. 1915. febr. 22., Csíkszereda). 1947-ben Márton Áron püspök nevezte ki az udvarhelyi Római Katolikus Főgimnázium igazgatójának, ám egy év múlva államosították az intézményt. A Pénzügyi Iskolaközpont, majd az udvarhelyi tanítóképző matematikatanára volt.

5. – 110 éve született Dályában **Csűrös Emília** ifjúsági író (megh. 1970. szept. 9., Bp.). Gyermekszíndarabokat, daljátékokat, ifjúsági

regényeket adott ki. 1941-ben költözött Magyarországra.

6. – 85 éve halt meg tífuszban Szegeden **Mihalik Kálmán** zeneszerző, Csanády György *Székely himnusz*-ának megzenésítője. Oravicabányán született 1896-ban, a kolozsvári piarista gimnáziumban érettségizett 1914-ben. Jól képzett, tehetséges zongorista volt, rajzolt és festett is. A kolozsvári egyetem orvosi karára iratkozott be, majd a frontra került az első világháborúban, két év után tért haza. Az egyetemet Szegedre költöztették, ott szerzett diplomát, a vegyészeti tanárszéken volt tanársegéd. 1991-től Szegeden Mihalik Kálmán alapítvány működik, amely méltó síremléket állíttatott a zeneszerzőnek.

23. – 395 éve halt meg Brassóban **Petki János** költő. Derzsben született 1572-ben. Kincstárnok, Udvarhelyszék királybírája volt. Báthory Boldizsár, majd Báthory Zsigmond fejedelem szolgálatában állt, annak lemondása után I. Rudolfot, majd Bocskai Istvánt szolgálta. A székelyek főkapitánya volt, 1607-től kancellár. Mivel Báthory Gáborral szemben bizalmatlan volt, a kancellárságról lemondott, mire a főkapitányi tisztségből is menesztették. 1611-ben csatlakozott a Báthory-ellenes mozgalomhoz, annak leverése után a brassói szászoknál húzódott meg. Verseire a sztoicizmus volt nagy hatással.

– 30 éve halt meg Budapesten **Szövérdy Gyula** író, szerkesztő (*Számadás, Búvár*). Parajdon született 1909. január 22-én. 1945-ig Gáspár volt a vezetékneve. Debrecenben végzett egyetemet, 1945 után tanár volt és bányageológus. Történelmi regényeket és színműveket írt.

26. – 65 évvel ezelőtt született Udvarhelyen **Magyari Lajos** költő, műfordító. Szülővárosában járt középiskolába, Kolozsváron magyar irodalom szakos tanári képesítést szerzett. 1968-tól a sepsiszentgyörgyi *Megyei Tükör* napilap munkatársa, 1990-től a *Háromszék* főszerkesztője, szenátor

volt. *Csoma Sándor naplója* című poémája általános iskolai tananyag, több nyelvre lefordították. Írói álnevei: Vargyasi Miklós, Udvarhelyi Miklós.

27. – 70 éve született Korondon **Ráduly János** folklorista, író, költő. Kibédén lakik. A településen és környékén végzett népköltészeti gyűjtéséből (ballada, népmese, találós kérdés stb.) számos kötet jelent meg. Több kötetet publikált ismert és újabban felfedezett, általa megfejtett rovásírásos emlékekről. Közölt verset, gyermekverset, románból fordít. Eminescu *Lucafărul* című költeményének magyarra fordításáért állami elismerést kapott. Tagja a Magyar Írók Szövetségének. Negyven önálló kötete jelent meg eddig, háromszáznál több kibédi mesét gyűjtött és közzétett, ezzel választott faluja első helyen áll a magyar nyelvterületen.

28. – 135 évvel ezelőtt született Kápszonaltizen **Ráduly Simeon** irodalom- és zenetörténet-író. Teológiát végzett, magyar–latin szakos tanári képesítést szerzett. Csíksomlyóról került Székelyudvarhelyre, 1902-től a Római Katolikus Gimnázium tanára volt. Munkája: *Kájoni János működése* – szakdolgozat, kéziratban. 1905. május 11-én halt meg Udvarhelyen.

November

6. – 115 éve született Királyhegyesen **Réty Imre** lapszerkesztő. Bölcséleti doktorátust szerzett Budapesten, Temesvárról került Székelyudvarhelyre. 1929–1938 között Székelyudvarhely polgármestere volt. Az általa alapított Magyar Kisgazdapárt listáján parlamenti képviselőnek választották. 1976. március 17-én hunyt el a székely anyavárosban.

10. – 85 évvel ezelőtt született Székelyszenterzsébeten **Molnár Béla** állattani szakíró. Keresztúron járt középiskolába, az egyetem elvégzése után tanított az udvarhelyi Mezőgazdasági Szakliceumban, majd egyetemi tanár Kolozsváron, a biológiai tudományok doktora.

12. – 25 éve halt meg Székelyudvarhelyen **Tamás Gáspár** emlékiró, Tamási Áron öccse (szül. 1904. aug. 15., Farkaslaka). Féja Géza biztatására írta meg emlékezéseit, amely 1970-ben jelent meg *Vadon nőtt gyöngyvirág* címmel.

13. – 60 éve született Parajdon **Barabás László** tanár, néprajzkutató, szerkesztő. Elsősorban a Sóvidék, a Maros- és Nyárádmente népszokásait gyűjti, dolgozza fel. Több önálló kötetet jelent meg. Marosvásárhelyen él.

14. – 60 éve született Dályában **Lőrincz József** tanár, költő, közíró. Szakdolgozatát Józsa Béláról írta. Tanár volt Székelyderzsén, Kányádban, jelenleg az udvarhelyi Tamási Áron Gimnáziumban. Az intézmény névadójáról önálló kötetet adott ki (*Tamási Áron hazatérése*, Székelyudvarhely, 2000). Más munkái: *Férfinyaram* (versek, 2002), *Kőbe faragott remény* (2005), *A kultúraváltás sikeréért* (2006), *Kellő igék, megtartó gondolatok* (2007).

– 160 éve született Rugonfalván **Bartha Miklós** politikai író, szónok (megh. 1905. okt. 19.). Az udvarhelyi Református Kollégium elvégzése után a magyar fővárosban jogot tanult.

Bartha Miklós politikai író, szónok

1872-ben Udvarhely első aljegyzője, másik évtől országgyűlési képviselő volt. Főmunkatársa volt az 1873-ban indult udvarhelyi *Baloldal* című lapnak. 1880-ban Kolozsváron meginđította az *Ellenzéket*, Erdély legnagyobb hatású politikai napilapját. Munkái: *Hangulatok* (tárcák, 1897), *Melanie* (dráma, Bp., 1888), *Kazárföldön* (útirajz, Bp., 1901), *Feleség* (dráma, 1902), *Ősszegyűjtött munkái* (1908–1913, hat kötetben).

16. – 55 éve hunyt el Budapesten **Farcádi Sándor** költő. 1889. december 23-án született Farcádon, eredeti neve Sándor Áron. Székelyudvarhelyen járt középiskolába, 1926-tól tagja volt a Kemény Zsigmond Társaságnak. 1942-ben Budapestre költözött. Három verskötetében a népnyelvvel való bánásmód és a keserű humor kiemelkedő.

18. – 40 éve hunyt el Marosvásárhelyen **Tittel Andor** tanár. 1911. november 20-án született Székelyudvarhelyen, 1929-ben végzett a Római Katolikus Gimnáziumban, 1936-tól annak tanára, 1952–1961 között pedig az udvarhelyi tanítóképző tanára és igazgatója volt.

December

2. – 40 éve hunyt el Nyárádszent-simonban **Donáth László** novellista. Etéden született 1883. április 5-én, Székelyudvarhelyen kezdte a középiskolát. Református lelkész volt, a Kemény Zsigmond Társaság tagja. Több kötet novellája, egy regénye és színjátéka jelent meg.

15. – 120 éve született Nagybaconban **Konsza Samu** folklórgyűjtő (megh. 1971. szept. 15., Sepsiszentgyörgy). Az udvarhelyi Református Kollégiumban járt középiskolába, majd Budapesten magyar–latin szakos tanári szakon végzett. *Nagybacon nyelvjárása* című dolgozatával doktori címet szerzett. Fiatalkori népköltészeti gyűjtését diákjai bevonásával gyűjtőmozgalommá szélesítette, *Háromszéki magyar népköltészet* címmel 1957-ben Marosvásárhelyen adták ki.

18. – 65 éve született Bogárfalván **Hajdó István** plébános. 1968–1978 között Nyikómalomfalván és Székelylengyelfalván szolgált, 1992-től gyergyószentmiklósi főesperes 2005-ig. Nevéhez fűződik az Orbán Balázs szülei sírkertjének újratervezése.

29. – 105 éve született **Mihály László Barna** (Cs. Mihály) író, költő, újságíró Székelyudvarhelyen. A Római Katolikus Gimnáziumban végzett, a magyar fővárosban magyar–történelem szakos tanári képesítést szerzett. Több lap munkatársaként közölt. A második világháborúban sajtótudósító volt Olaszországban, 1945-ig újságíró, később a budapesti Szabó Ervin Könyvtár munkatársa. Tizenhét önálló kötete jelent meg: színművek, versek, regények, publicisztika. 30 évvel ezelőtt, 1977. július 5-én hunyt el Budapesten.

30. – 80 éve született Kápolnásfaluban **Lőrincz Ernő** jogtudományi szakíró. A keresztúri unitárius gimnáziumban tanult, majd jogot végzett Kolozsváron. Magyarországra telepedett. Önálló munkái az erdélyi munkaviszonyok szabályozásával kapcsolatosak.

31. – 45 éve halt meg Aradon **Halmágyi Samu** költő, publicista. Szentmihályon született 1880-ban. Dicsőszentmártonban tanított, ott jelent meg két verskötete (*Még egyszer és mindig*, 1914 és *Hadak útján*, 1916). A húszas években az udvarhelyi Polgári Leányiskolát igazgatta, majd líceumi tanár volt, Tompa László baráti köréhez tartozott. Udvarhelyen jelent meg *Utam* című verskötete 1923-ban. 1937 után Aradra telepedett.

P. Buzogány Árpád

„A tájház legfőbb feladata éppen az, hogy tárgyi örökségünk, elődeink hagyatékának megőrzését biztosítsa...”
Lásd cikkünket a korondi múzeumháziról a 22. oldalon.